

استطاعت در فریضه حج

مطابق نظرات فقهی

(حضرت امام، امام خامنه ای و آیات عظام سیستانی و مکارم)

تهیه: علی زنگنه ابراهیمی

در حال ویرایش

خرداد ۱۴۰۱

فهرست مطالب:

فوری بودن وجوب حج.....	۴
شرایط وجوب حَجَّةِ الاسلام.....	۴
استطاعت.....	۵
شرایط محقق شدن استطاعت.....	۵
اول: وسعت داشتن وقت.....	۵
دوم: صحت بدن و توانایی آن.....	۵
اگر مستطیع از روی کوتاهی حج بجا نیآورد سپس از نظر جسمی ناتوان شود.....	۶
سوم: باز بودن راه و امنیت آن.....	۷
انحصار مسیر به راهی که موجب ترس و نگرانی و ضرر است.....	۷
چهارم: استطاعت مالی و شرایط آن.....	۸
۱- داشتن زاد و راحله=توشه و مرکب راه) یا داشتن هزینه آنها.....	۸
نداشتن هزینه قربانی(هدی).....	۹
۲- داشتن مخارج خانواده در طول مدت سفر.....	۱۰
۳- داشتن ضروریات زندگی.....	۱۰
حکم حجی که با صرف کردن ضروریات زندگی محقق شده.....	۱۱
۴- رجوع به کفایت(توانایی تأمین مخارج زندگی پس از بازگشت از حج).....	۱۱
کسی که بعد از مراجعت از حج نیاز به وجوه شرعیه مثل شهریه دار.....	۱۳
کسی که فقط استطاعت حج میقاتی را دارد.....	۱۴
بررسی برخی از راه های تحصیل استطاعت مالی.....	۱۴
تبدیل مؤنه خارج از شان به مؤنه ارزان تر جهت رفتن به حج.....	۱۴
کسی که ملک یا سرمایه ای را جهت تأمین مؤنه بفروشد.....	۱۵
صاحب صنعت یا کارمند و...که مالی مثل ارث به او برسد.....	۱۶
کسی که ملک و اجناس و...دارد ولی پول نقد ندارد.....	۱۶
طلبکاری و تحقق استطاعت مالی.....	۱۶
استطاعت زن با مهریه ای که از شوهر طلب دارد.....	۱۸
قرض کردن و حصول استطاعت.....	۱۸
بدهکار بودن و تحقق استطاعت.....	۱۹
مردی که بدهکار مهریه زنش است.....	۲۰
بدهکار بودن خمس و زکات و استطاعت.....	۲۱
بدهکاری خمس و زکات نسبت به کسی که حج بر او مستقر شده.....	۲۱
استطاعت بذلی.....	۲۱
تحصیل استطاعت بذلی با قرض و هبه.....	۲۳
حکم حج خدمه کاروان ها و روحانی کاروان.....	۲۳

- ۲۴..... استطاعت با ملکیت متزلزل (مثل هبه و...) .....
- ۲۵..... رفتن به حج با مال غیر (غصب و...) .....
- ۲۶..... رفتن به حج با وجوه شرعیه مثل خمس و... .....
- ۲۶..... حکم خرید فیش آزاد حج.....
- ۲۷..... حکم تحصیل استطاعت .....
- ۲۸..... شک در وجود استطاعت مالی.....
- ۲۸..... کسی که استطاعت مالی دارد ولی به علت پیری و... توانایی حج رفتن را ندارد.....
- ۲۹..... کسی که حج بر او مستقر شده و بجا نیاورده و فوت شده.....
- ۲۹..... زنی که مهریه اش کفاف حج را می کرده و فوت شده.....
- ۲۹..... تکلیف کسی که با وجود شرایط حج را ترک کرده .....
- ۳۰..... کوتاهی در تهیه مقدمات حج و از بین رفتن استطاعت.....
- ۳۱..... خروج از استطاعت مالی .....
- ۳۱..... الف: کسی که از هر جهت استطاعت دارد .....
- ۳۱..... ب: کسی که از جهت مالی مستطیع است ولی از جهات دیگر نیست.....
- ۳۲..... خروج از استطاعت قبل از رسیدن ماه های حج.....
- ۳۳..... خروج از استطاعت به صورت قهری یا با اتلاف عمدی مال غیر.....
- ۳۳..... خروج از استطاعت به علت جهل به حکم یا غفلت و... .....
- ۳۴..... برخی از مواردی که حج باعث عسر و حرج یا ضرر قابل توجه می شود.....
- ۳۴..... استطاعت با وجود نیاز به ازدواج و مخارج آن برای خود فرد .....
- ۳۵..... اولویت حج یا تامین مخارج ازدواج فرزندان و... .....
- ۳۶..... زیاد بودن (غیر متعارف بودن) هزینه های سفر.....
- ۳۶..... اگر رفتن به حج موجب مشکل مالی برای افراد غیر واجب النفقه شود.....
- ۳۷..... تراحم حج با تلف شدن مال فرد .....
- ۳۷..... کسی که معتاد است و رفتنش به حج خلاف قانون است .....
- ۳۷..... زنی که فرزند شیرخوار دارد .....
- ۳۸..... منافات حج با تحصیل و امتحانات درسی .....
- ۳۸..... متفرقات احکام استطاعت .....
- ۳۸..... ملازمه حج رفتن با کمک به حکومت ظالم .....
- ۳۹..... نذری که منافات با رفتن به حج برای مستطیع دارد.....
- ۳۹..... تراحم حج با ترک واجب یا انجام حرام .....
- ۴۰..... حج با کارت واکسن جعلی.....
- ۴۱..... انجام حج به نیت استجابی و کشف استطاعت.....
- ۴۱..... نیت حج در صورت شک در استطاعت یا صحت حج در نوبت قبل.....
- ۴۲..... کفایت نکردن حج قبلی طبق نظر مرجع تقلید فعلی .....
- ۴۲..... مسلمان شدن کافر یا توبه مرتد و حکم حج .....
- ۴۳..... شیعه شدن و حکم حج قبلی .....

فوری بودن وجوب حج^۱

وجوب حج، بر شخص مستطیع فوری است؛ یعنی واجب است در سال اول استطاعت به جا آورد و تأخیر آن جایز نیست (امام خامنه ای: و اگر به تأخیر اندازد معصیت کرده است و حج بر ذمه او باقی است) و در صورت تأخیر، واجب است در سال بعد انجام دهد. (حضرت امام، امام خامنه ای، آیه الله مکارم)

وجوب حج پس از تحقق شرایطش فوری است، پس باید در سال اول استطاعت انجام شود، و اگر کسی آن را در سال اول انجام نداد باید در سال دوم انجام دهد، و همچنین سالهای بعد. ولی در این فوریت دو وجه است: اول: اینکه شرعی باشد، و گویا مشهور هم همین باشد. دوم: اینکه عقلی باشد، از باب احتیاط تا مبادا تأخیر آن منجر به ترک واجب بدون عذر شود که در این صورت مستحق عقوبت خواهد بود. و وجه اول احوط است و دوم اقوی، پس اگر آن را از سال اول استطاعت تأخیر انداخت بدون اینکه اطمینان داشته باشد که بعداً می تواند آن را انجام دهد، ولی بعداً موفق به انجام آن شود متجرّی می باشد، و اگر اصلاً موفق نشود مرتکب گناه بزرگی می باشد. (آیه الله سیستانی)

شرایط وجوب حَجَّةِ الْاِسْلَام

با چند شرط، حج واجب می شود و بدون وجود تمامی آنها حج واجب نیست:

اول: بلوغ

دوم: عقل.

سوم: آزاد بودن (برده نبودن)

چهارم: استطاعت

نکته: هر یک از این شرایط تفصیلاتی دارد که در مناسک حج مطرح شده است و در این نوشته به طور خاص بحث استطاعت مطرح شده است.

^۱. مناسک محشی مساله ۲

استطاعت

یکی از شرایط وجوب حج مستطیع بودن فرد است و بدون استطاعت حج واجب نمی شود. شرایط محقق شدن استطاعت عبارتند از استطاعت زمانی و بدنی و طریقی و مالی که احکام هر یک به تفصیل در ادامه می آید.

شرایط محقق شدن استطاعت

اول: وسعت داشتن وقت^۲

شرط است در وجوب حج، استطاعت بدنی و استطاعت از جهت باز بودن راه و استطاعت زمانی، پس بر مریضی که قدرت رفتن به حج را ندارد یا بر او حرج و مشقت زیاد دارد، واجب نیست و بر کسی که راه برای او باز نیست یا وقت تنگ است؛ به طوری که نمی تواند به حج برسد نیز واجب نیست. (حضرت امام امام خامنه ای آیه الله مکارم)

مسأله ۷۰- استطاعت زمانی یعنی استطاعت در زمانی محقق شود که انسان فرصت کافی برای رسیدن به حج در ایام خاص را داشته باشد. بنابراین کسی که استطاعت او در زمانی حاصل شده، که به سبب تنگی وقت نمی تواند حج را درک کند، یا برایش مشقت و حرج شدید دارد، حج در آن سال بر او واجب نیست. (امام خامنه ای)

سعه وقت، به این معنی که وقت کافی برای رفتن به اماکن مقدسه و به جا آوردن اعمال واجب در آنجاها را داشته باشد، بنابراین اگر به دست آمدن مال یا فراهم شدن سایر شرایط وقتی باشد که برای رفتن به آن اماکن و انجام مناسک حج کافی نباشد، یا کافی باشد ولی با مشقت زیادی که عادتاً تحمل نشود، حج واجب نخواهد بود (و در چنین صورتی حکم وجوب حفظ مال تا سال بعد در بحث خروج از استطاعت مطرح می شود). (آیه الله سیستانی)

دوم: صحت بدن و توانایی آن^۳

شرط است در وجوب حج، استطاعت بدنی و استطاعت از جهت باز بودن راه و استطاعت زمانی، پس بر مریضی که قدرت رفتن به حج را ندارد یا بر او حرج و مشقت زیاد دارد، واجب نیست و بر کسی که راه برای او باز نیست یا وقت تنگ است؛ به طوری که نمی تواند به حج برسد نیز واجب نیست. (حضرت امام امام خامنه ای آیه الله مکارم)

^۲ . مناسک محشی م ۴۱؛ (امام خامنه ای) مناسک حج م ۷۰؛ (آیه الله سیستانی) مناسک بعد از م ۱۲

^۳ . مناسک محشی م ۴۱؛ (امام خامنه ای) مناسک حج م ۶۶ و ۶۷؛ (آیه الله سیستانی) مناسک حج بعد از مسأله ۱۲

مراد از استطاعت بدنی، توانایی جسمی لازم برای انجام اعمال حج است. بنابراین حج بر بیمار و سالمندی که قدرت رفتن به حج را ندارد، یا رفتن به حج برای او حرج و مشقت دارد، واجب نیست. بقای استطاعت بدنی در وجوب حج شرط است، بنابراین اگر کسی به قصد حج، سفر کند ولی بیماری، او را قبل از احرام از ادامه راه باز دارد، کشف می‌شود که استطاعت بدنی درباره او تحقق پیدا نکرده است و بر امثال او واجب نیست برای انجام حج نایب بگیرند. ولی اگر حج از قبل بر او مستقر شده و امسال، برای انجام حج حرکت کند و در بین راه بر اثر بیماری از ادامه مسیر باز بماند، در صورتی که از بهبودی و توانایی انجام حج بدون حرج و مشقت هرچند در سال‌های آینده ناامید باشد، باید نایب بگیرد. ولی اگر امید به بهبودی و انجام حج هرچند در سال‌های آینده داشته باشد، وجوب مباشرت شخص خودش در انجام حج از او ساقط نمی‌شود. اما اگر پس از احرام بیمار شود، احکام خاص خود را دارد. (امام خامنه ای)

صحت بدن و توانایی آن، پس اگر نتواند - به علت مرض یا پیری - به اماکن مقدسه سفر نماید، یا بتواند ولی نتواند در آنجا به مقدار انجام مناسک بماند به علت شدت گرما مثلاً، و یا ماندن در آنجا به آن مقدار، موجب مشقت و زحمت زیادی باشد که قابل تحمل نباشد عادتاً، مباشرت حج بر شخص، واجب نیست، ولی واجب است که نایب بگیرد. (آیه الله سیستانی)

اگر مستطیع از روی کوتاهی حج بجا نیاورد سپس از نظر جسمی ناتوان شود^۴

سوال: اینجانب که به علت کهولت سن و بالا بودن قند خون و امراض دیگر قادر به انجام فریضه حج نمی‌باشم، آیا می‌توانم نیابتاً از طرف خود کسی را به حج بفرستم یا خیر؟ پاسخ - اگر قبلاً از جمیع جهات مستطیع بوده اید، ولیکن اقدام بر انجام حج نکرده اید و در نتیجه حج بر شما مستقر شده و فعلاً در اثر پیری یا بیماری که امید خوب شدن نباشد تمکن از سفر حج ندارید واجب است کسی را نایب بگیرید تا برای شما حج به جا آورد. (حضرت امام)

هرگاه شخص مستطیع حج بجا نیاورد، سپس توانایی جسمانی را از دست بدهد، به طوری که ناامید باشد از این که خودش بتواند به سفر حج برود، باید شخص دیگری را نایب کند، و از طرف خود به حج بفرستد، اما هرگاه کسی قدرت مالی پیدا کند، و در زمان قدرت، بر اثر پیری یا بیماری، توانایی انجام حج نداشته باشد، حج بر او واجب نیست؛ هر چند احتیاط مستحب آن است که اجیر بگیرد. (آیه الله مکارم)

^۴. (حضرت امام) مناسک محشی، سوال ۸۵؛ (آیه الله مکارم) مناسک جامع حج م ۴۱

نکته: از نظر آیه الله سیستانی حتی اگر کوتاهی هم نکرده با وجود استطاعت مالی و نبود استطاعت بدنی باید نائِب بگیرد.

سوم: باز بودن راه و امنیت آن^۵

شرط است در وجوب حج استطاعت از جهت باز بودن راه و بر کسی که راه برای او باز نیست واجب نیست. (حضرت امام)

استطاعت طریقی، یعنی راه برای رفتن به حج باز و امن باشد، بنابراین کسی که راه به روی او بسته است، به طوری که نمی تواند به میقات برسد یا اعمال حج را تکمیل کند، و همچنین کسی که راه حج برای او باز است ولی امن نیست مانند زمانی که در راه، خطری جان یا بدن یا آبرو و یا مال او را تهدید می کند، حج بر او واجب نیست. (امام خامنه ای)

باز بودن راه و امنیت آن، بدین معنی که در راه مانعی وجود نداشته باشد که مانع از رسیدن به میقات یا اماکن مقدسه باشد، و همچنین خطری بر جان یا مال یا ناموسش نباشد، و در غیر این صورت حج واجب نخواهد بود. (آیه الله سیستانی)

کسی که بلافاصله پس از استطاعت مالی برای تشرّف به حج ثبت نام کرده، و در قرعه کشی شرکت نموده، ولی قرعه به نام او اصابت نکرده، و موفق به عزیمت به خانه خدا نگردیده، مستطیع نشده، و حج بر او واجب نیست، مشروط بر آن که راه صحیح دیگری جز شرکت در قرعه کشی نداشته باشد، ولی اگر مسامحه نموده، و در ثبت نام تأخیر کرده، حج بر او واجب است. (آیه الله مکارم)

انحصار مسیر به راهی که موجب ترس و نگرانی و ضرر است^۶

هرگاه راه حج منحصر به دریا باشد مثلاً، و احتمال عقلائی دهد که سفر از آن راه، موجب غرق یا بیماری و مانند آن شود، یا آنکه سفر مذکور موجب ترس و نگرانی شود به طوری که تحمل آن برایش مشکل باشد، و علاج آن برایش میسر نباشد، در این صورت وجوب حج ساقط می شود، ولی اگر حج نمود، بنا بر اظهر حجش صحیح خواهد بود. (آیه الله سیستانی)

^۵ . حضرت امام) مناسک محشی م ۴۱: امام خامنه ای) مناسک حج م ۶۸: آیه الله سیستانی) مناسک حج بعد از مساله ۱۲: آیه الله مکارم) مناسک جامع حج م ۴۸

^۶ . آیه الله سیستانی) مناسک حج مساله ۱۷

چهارم: استطاعت مالی و شرایط آن

استطاعت مالی با وجود شرایط ذیل حاصل می شود:

۱- داشتن زاد و راحله = توشه و مرکب راه) یا داشتن هزینه آنها^۷

استطاعت از جهت مال؛ یعنی داشتن زاد و راحله که توشه راه و مرکب سواری است، و چنانچه عین آنها را ندارد کافی است چیزی مثل پول یا متاع دیگر داشته باشد که ممکن است آن را صرف در تهیه آنها نماید، و شرط است که مخارج برگشتن را نیز داشته باشد. (حضرت امام، آیه الله مکارم)

مراد از توشه‌ی راه، همه‌ی چیزهایی است که در سفر بدان نیاز دارد، مانند خوراک، نوشیدنی و دیگر لوازم و مایحتاج سفر؛ و منظور از مرکب، وسیله‌ی نقلیه‌ای است که با آن راه می‌پیمایند. بر کسی که توشه و مرکب ندارد و مالی هم ندارد که بتواند برای تهیه‌ی آنها هزینه کند، حج واجب نیست، هر چند بتواند با کسب و کار و تجارت آن را تهیه کند. وجوب حج مشروط بر آن است که هزینه‌ی بازگشت به وطن خود یا محل دیگری که می‌خواهد به آنجا برود را در اختیار داشته باشد. (امام خامنه ای)

شرط چهارم از شرایط وجوب حج داشتن: نفقه است، یعنی هزینه، و به آن زاد و راحله نیز گفته می‌شود، و معنی زاد: داشتن توشه راه است از خوردنی و آشامیدنی و غیر آنها از ضروریات آن سفر، و معنی راحله: وسیله سواری است که با آن راه را پیماید، و لازم است زاد و راحله لایق به حال شخص باشد، و لازم نیست عین زاد و راحله را داشته باشد، بلکه کفایت می‌کند که مالی داشته باشد که با آن بتواند آنها را تهیه نماید. خواه آن مال اسکناس یا چیز دیگری باشد. **شرط داشتن راحله با وسیله سواری مختص به صورت احتیاج به آن است، اما در غیر این صورت مانند اینکه بدون مشقت قدرت پیاده‌روی داشته باشد، و پیاده‌روی هم منافی شرف و آبرویش نباشد داشتن راحله شرط نیست. **داشتن هزینه بازگشت به وطن هنگامی معتبر است که مکلف قصد بازگشت به وطن خود داشته باشد، اما اگر نخواسته باشد برگردد و بخواهد در جای دیگری غیر از وطن خود ساکن شود، باید هزینه رفتن به آنجا را داشته باشد و دارا بودن هزینه بازگشت به وطن لازم نیست. بلی اگر رفتن به آنجایی که می‌خواهد در آنجا ساکن شود هزینه بیشتر از هزینه بازگشت به وطن داشته باشد، در این صورت داشتن هزینه بازگشت به وطن در وجوب حج کافی است، مگر اینکه ناچار باشد در آن شهر ساکن شود، که در این صورت باید هزینه رفتن تا آن شهر را داشته باشد. ** استطاعتی که در وجوب حج معتبر است، استطاعت از جایی است که در آن است، نه از شهر و وطنش، پس هرگاه مکلف

^۷. مناسک محشی م ۱۵؛ امام خامنه ای (مناسک حج ۳۶ و ۳۷ و ۳۸؛ آیه الله سیستانی) مناسک حج بعد از مسأله ۱۷ تا ۲۲ و م ۴۱

برای تجارت یا غیر آن به شهر دیگری رفت که در آنجا دارای زاد و راحله یا قیمت آنها از قبیل اسکناس و غیره باشد، به طوری که بتواند با آن حج نماید، حج بر او واجب خواهد بود، هرچند اگر در شهر خود می‌بود مستطیع نبود* همچنان که در وجوب حج داشتن توشه و وسیله سواری و مخارج حج در هنگام رفتن شرط است داشتن آنها تا فارغ شدن از انجام اعمال نیز شرط است، پس اگر توشه و یا وسیله سواری قبل از سفر یا در حین سفر تلف شد، حج بر او واجب نیست، و از این تلف معلوم می‌شود که از اول استطاعت نداشته است، همچنین است هرگاه بدهی قهری پیدا کند، مثل اینکه از روی خطا مال کسی را تلف کند و ضامن شود برای صاحب مال بدل آن را، بلی تلف کردن عمدی وجوب حج را از بین نمی‌برد، بلکه حج بر او مستقر است، و لازم است حج را هرچند به سختی باشد به‌جا آورد. و اما اگر در حین انجام اعمال، یا بعد از اتمام آنها هزینه بازگشتش به وطن تلف شود، یا مالی که در شهر خود برای زندگی جا گذاشته تلف شود، این تلف کشف نمی‌کند از اینکه از اول مستطیع نبوده، بلکه در این صورت حجتش کافی است، و بعد از آن حجتی بر او واجب نیست. (آیه الله سیستانی)

نداشتن هزینه قربانی (هدی)^۸

شخصی که سایر هزینه های حج را دارد ولی هزینه هدی (قربانی) را ندارد، آیا حج برای او واجب است؟ بلی مستطیع است و پول هدی، جزو استطاعت نیست. (حضرت امام)

بلی مستطیع است زیرا به جای آن روزه می‌گیرد و چنین کسی عرفاً استطاعت برای حج دارد. (آیه الله مکارم)

مانع از آن نیست و مکلف به جای قربانی، روزه می‌گیرد که تفصیل حکم آن در مناسک حج بیان شده است، البته در حج بذلی اگر فرد بذل کننده قربانی یا پول خرید آن را بذل نکند و خود فرد هم تمکن از تهیه قربانی نداشته باشد تحقق استطاعت محل اشکال است. (سیستانی)

چنین شخصی مستطیع نیست مگر با تمکن از جمیع مصارف حج و از جمله ثمن هدی. (آیات عظام خوئی، سبحانی، فاضل، صافی)

بلی مستطیع است و به جای آن روزه می‌گیرد مگر در صورتی که روزه گرفتن برای او مشقت شدید یا خوف ضرر داشته باشد که در این صورت مستطیع نیست. (آیه الله زنجانی)

^۸. مناسک محشی، سوال ۸۹؛ استفتائات حضرت آیت الله سیستانی حفظه الله (جلد اول) س ۱۶۴

۲- داشتن مخارج خانواده در طول مدت سفر^۹

شرط است در استطاعت که مخارج عائله اش را تا برگشت از حج داشته باشد هرچند عائله واجب النفقه او نباشند(آیه الله سیستانی: داشتن مخارج عائله غیر واجب النفقه شرعی، شرط نیست مگر اینکه با ترک انفاق بر آنها خودش به حرج می افتد)(حضرت امام امام خامنه ای آیه الله مکارم آیه الله سیستانی)

در تحقق استطاعت مالی، شرط است که مخارج خانواده اش را تا بازگشت از حج داشته باشد. مراد از عائله که داشتن مخارج آنان در تحقق استطاعت مالی شرط است، کسانی هستند که عرفاً عنوان عائله بر آنها صدق می کند، هرچند از نظر شرعی نفقه دادن به آنان بر او واجب نباشد.(امام خامنه ای)

۳- داشتن ضروریات زندگی^{۱۰}

شرط است در وجوب حج، علاوه بر مصارف رفتن و برگشتن، اینکه ضروریات زندگی و آنچه را در معیشت به آن نیاز دارد داشته باشد، مثل خانه مسکونی(آیه الله مکارم: خواه ملکی باشد یا اجاره ای که با شوون او سازگار باشد) و اثاث خانه و وسیله سواری و غیر آن، در حدی که مناسب با شأن او باشد و چنانچه عین آنها را ندارد، پول یا چیزی که بتواند آنها را تهیه کند، داشته باشد.(حضرت امام، آیه الله مکارم)

شرط است در وجوب حج، علاوه بر مصارف رفتن و برگشتن، اینکه ضروریات زندگی و آنچه را در معیشت به آن نیاز دارد داشته باشد، مثل خانه مسکونی و اثاث خانه و وسیله سواری و غیر آن، در حدی که مناسب با شأن او باشد. شئون عرفی اشخاص با هم متفاوت است. کسی که داشتن مسکن شخصی از ضروریات زندگی او یا عرفاً مناسب با شأن او است، و یا سکونت در منزل استیجاری یا عاریه ای و یا وقفی برای او حرج و مشقت دارد و یا موجب وهن او می شود، برای تحقق استطاعت او، داشتن خانه ملکی شرط است، و چنانچه عین آنها را ندارد، پول یا چیزی که بتواند آنها را تهیه کند، داشته باشد، اگر مالی داشته باشد که برای رفتن به حج کفایت کند، اما برای یک نیاز ضروری مانند تهیه مسکن یا علاج بیماری و یا تأمین مایحتاج زندگی به آن نیاز داشته باشد، مستطیع نیست و حج بر او واجب نمی شود.(امام خامنه ای)

هر گاه کسی مقداری پول داشته باشد که کفاف هزینه حج را می دهد، ولی احتیاج به ازدواج یا خرید منزل برای خود یا وسایل دیگری دارد، در صورتی که صرف آن پول در راه حج موجب شود در زندگی به سختی و مشقت زیاد بیفتد، حج

^۹ . مناسک محشی م ۳۹؛ امام خامنه ای(مناسک حج م ۴۶ و ۴۷)

^{۱۰} . مناسک محشی م ۱۶

بر او واجب نیست و چنانچه موجب سختی فوق العاده نباشد، مستطیع محسوب شده و حجّ بر او واجب است. بنابر این به طور مثال، اگر بدون داشتن خانه ملکی، به سختی فوق العاده می‌افتد، وقتی مستطیع است که علاوه بر داشتن پول خانه، پول رفتن به حج را هم داشته باشد. (آیه الله سیستانی)^{۱۱}

آیه الله زنجانی: داشتن ضروریات زندگی در استطاعت معتبر نیست، بلی کسی که بعضی از ضروریات زندگی خود را ندارد و مالی به مقدار مخارج حج به دست آورده که اگر آن را در راه سفر حج هزینه کند برای تهیه لوازم زندگی به مشقت شدید می‌افتد یا در تهیه آنها با آبروریزی مواجه می‌شود مستطیع نمی‌باشد؛ البته در صورتی که اگر حج هم نرود این مال را در تهیه ضروریات زندگیش مصرف نمی‌کند مستطیع می‌باشد.

حکم حجی که با صرف کردن ضروریات زندگی محقق شده^{۱۲}

اگر ضروریات زندگی یا پول آنها را در حج صرف کند از حَجَّةِ الاسلام کفایت نمی‌کند. (حضرت امام، امام خامنه ای، آیه الله سیستانی)

اگر ضروریات زندگی را برای حج هزینه کند حجّ او صحیح است؛ ولی کفایت از حجّ واجب نمی‌کند. (آیه الله مکارم) کسی که برای سفر حج باید لوازم زندگی خود را بفروشد و پس از بازگشت برای تهیه آن با مشکل روبرو می‌شود مستطیع نیست و الاً با داشتن سایر شرایط مستطیع است و به هر شکلی حج به جا آورد کافی است؛ هر چند ضروریات اولیه زندگیش را خرج سفر حج کند. (آیه الله زنجانی)

۴- رجوع به کفایت (توانایی تأمین مخارج زندگی پس از بازگشت از حج)^{۱۳}

شرط است در استطاعت، رجوع به کفایت؛ یعنی بعد از برگشت از حج، تجارت یا زراعت یا صنعت یا منفعت ملک، مثل باغ و دکان داشته باشد به طوری که برای زندگانی به شدت و حرج نیفتد و اگر قدرت بر کسب لایق به حالش هم داشته باشد کافی است و اگر بعد از مراجعت، نیاز به مثل زکات و خمس و سایر وجوه شرعیه داشته باشد کفایت نمی‌کند، بنابراین بر طلاب و اهل علمی که در بازگشت از حج نیاز به شهریه حوزه های علمیه دارند حج واجب نیست. (حضرت امام)

^{۱۱} . توضیح المسائل جامع، ج ۱ م ۲۱۶۹

^{۱۲} . مناسک محشی م ۱۷؛ مکارم مناسک جامع حج م ۱۹

^{۱۳} . (حضرت امام) مناسک محشی م ۴۰؛ آیه الله مکارم) مناسک جامع حج م ۵۳؛ امام خامنه ای) مناسک حج م ۵۶ و ۵۵؛ آیه الله سیستانی) مناسک بعد از مساله ۲۲ شرط پنجم

یکی از شرایط تحقق استطاعت مالی، رجوع به کفایت است (البته این شرط در حج بذلی وجود ندارد که توضیح آن ذکر خواهد شد). یعنی بعد از برگشت از حج، تجارت یا زراعت یا صنعت یا شغل و یا منفعت ملک مثل باغ و مغازه و غیر اینها از منابع درآمد، داشته باشد، به طوری که برای زندگی مناسب با شأن عرفی خود و خانواده‌اش کافی باشد. و طلاب علوم دینی اگر بعد از مراجعت از حج زندگی آنان با شهریه حوزه‌های علوم دینی اداره یا تکمیل می‌شود، کافی است.* رجوع به کفایت در استطاعت زن نیز شرط است، بنابراین اگر زن شوهر داشته باشد و در حال حیات شوهرش مستطیع شود، بعد از بازگشت از حج، نفقه‌ای که شوهرش به او می‌پردازد رجوع به کفایت است. ولی زنی که شوهر ندارد، در تحقق استطاعت او شرط است که علاوه بر داشتن مخارج حج، بعد از بازگشت دارای یک منبع درآمد مالی باشد که برای اداره زندگی مناسب با شأن عرفی او کافی باشد. در غیر این صورت برای حج مستطیع نیست. (امام خامنه ای)

یکی از شرایط استطاعت «رجوع به کفایت» است، یعنی پس از بازگشت از سفر حج، تجارت، یا زراعت، یا صنعت، یا منفعت ملک (مثل باغ و مغازه) یا شغلی که حقوق ماهیانه به او بدهند، یا قدرت بر کسب لایق به حالش، یا پس انداز و مانند آن، داشته باشد؛ به طوری که برای گذران زندگی به سختی و مشقت نیفتد. (آیه الله مکارم)

رجوع به کفایت، یعنی اینکه اگر حج برود پس از بازگشت بتواند - فعلاً یا بالقوه - هزینه زندگی خود و عائله‌اش را تأمین نماید، به نحوی که احتیاج به کمک گرفتن از دیگران نباشد، و در حرج و مشقت هم قرار نگیرد. و به تعبیر واضح: باید حال مکلف طوری باشد که ترس از فقر و تنگدستی خود و عائله‌اش - به علت رفتن به حج، و یا مصرف نمودن پولی که دارد در راه آن - نداشته باشد. بنابراین کسی که وقت درآمدش در ایام حج باشد به طوری که اگر به حج برود درآمد نداشته باشد، و نتواند هزینه زندگی‌اش را در بقیه روزهای سال یا بعضی از آنها تأمین نماید، حج بر او واجب نیست. همچنین که اگر کسی مقداری مال داشته باشد که وافی به مصارف حج باشد، ولی مال مذکور وسیله کسب و امرار معاش خود و عائله‌اش باشد، و قدرت امرار معاش از راه دیگری که مناسب شأنش باشد نداشته باشد، حج بر او واجب نیست. آنچه ذکر شد معلوم می‌شود که جهت انجام حج، واجب نیست اموالی که در ضروریات زندگی به آنها نیاز دارد بفروشد، و همچنین است اموالی که به آنها نیاز دارد، به مقداری که مناسب شأنش باشد - از نظر کمیّت و کیفیّت - نه بیش از آن. پس واجب نیست خانه مسکونی، و لباس‌هایی که برای زینت دارد، و لوازم منزل را - در صورتی که اموال مذکور مناسب شأنش باشد - بفروشد، و همچنین واجب نیست ابزارهای کار خود را که به وسیله آنها امرار معاش می‌کند بفروشد، و مانند آن همچون کتاب‌هایی که برای تحصیل اهل علم لازم است. و خلاصه: اینکه اگر کسی بیش از مقداری که به آن احتیاج دارد در زندگی‌اش مالی نداشته باشد، و مصرف نمودن آن در حج موجب عسر و حرج برای او باشد، مستطیع نخواهد بود. بلی اگر اموالی که ذکر شده مانند لباس‌های زینت و کتاب و غیر آنها بیش از اندازه نیازش باشد، به مقداری

که وافی به مصارف حج شد، یا اگر وافی هم نباشد مال دیگری داشته باشد که با ضمیمه نمودن آن وافی می‌شود، در چنین صورتی مستطیع می‌باشد و حج بر او واجب است اگرچه مستلزم فروش اموال زائده ذکر شده و صرف آنها در حج باشد. بلکه کسی که دارای منزلی است که مثلاً نهصد میلیون تومان می‌ارزد، و می‌تواند آن را فروخته و منزل دیگری را به کمتر از آن خریداری نموده، و بدون مشقت در آن زندگی کند، و تفاوت دو قیمت وافی به هزینه حج و هزینه زندگی زن و بچه وی باشد، لازم است این عمل را انجام داده و به حج برود، بلکه لازم است این را انجام دهد حتی اگر تفاوت دو قیمت وافی به هزینه حج نباشد، ولی مال دیگری داشته باشد که با ضمیمه نمودن آن به تفاوت دو قیمت، هزینه حج تأمین شود. (آیه الله سیستانی)

کسی که بعد از مراجعت از حج نیاز به وجوه شرعیه مثل شهریه دار^{۱۴}

کسی که از راه کسب یا غیر کسب مخارج رفتن و برگشتن حج را دارد و بعد از برگشتن از حج، مقداری از مؤونه زندگی خود را از درآمد کسب؛ مثل منبر و بقیه را از شهریه ای که از وجوه شرعیه است تأمین می‌کند، اگر در راه اداره زندگی بعد از مراجعت از حج، نیاز به شهریه داشته باشد مستطیع نیست. (حضرت امام)

طلاب و مانند آنها، که از محلّ وجوهات شرعیّه امرار معاش می‌کنند، در صورتی که سایر شرایط را داشته باشند واجب الحج می‌شوند. (آیه الله مکارم)

یکی از شرایط تحقق استطاعت مالی، رجوع به کفایت است (البته این شرط در حج بذلی وجود ندارد که توضیح آن ذکر خواهد شد). یعنی بعد از برگشت از حج، تجارت یا زراعت یا صنعت یا شغل و یا منفعت ملک مثل باغ و مغازه و غیر اینها از منابع درآمد، داشته باشد، به طوری که برای زندگی مناسب با شأن عرفی خود و خانواده‌اش کافی باشد. و طلاب علوم دینی اگر بعد از مراجعت از حج زندگی آنان با شهریه حوزه‌های علوم دینی اداره یا تکمیل می‌شود، کافی است. (امام خامنه ای)

کسی که از وجوه شرعیه مانند خمس و زکات و امثال اینها زندگی خود را اداره می‌کند، و برحسب عادت مخارجش بدون مشقت مضمون و حتماً به او می‌رسد، در صورتی که دارای مقداری پول گردد که وافی به هزینه حج و مخارج عیالش باشد، بعید نیست حج بر او واجب باشد. و همچنین است کسی که شخص دیگری در تمام مدت زندگی او مخارجش را متکفل باشد، و همچنین کسی که اگر آنچه دارد در راه حج صرف کند زندگی بعد از حجش با قبل از آن تفاوتی نکند. (آیه الله سیستانی)

^{۱۴}. مناسک محشی، م ۵۰؛ آیه الله مکارم) مناسک جامع حج مسأله ۵۴- امام خامنه ای مناسک حج مسأله ۵۵- آیه الله سیستانی) مناسک حج ۲۸م

کسی که فقط استطاعت حج میقاتی را دارد^{۱۵}

کسی که در محل خودش مستطیع نیست، واجب نیست به حج برود، هر چند استطاعت حج میقاتی را داشته باشد، ولی اگر رفت و وقتی به میقات رسید استطاعت حج از آنجا را با همه شرایط دیگر داشت مستطیع می شود و کفایت از حَجَّةِ الاسلام می کند. (حضرت امام امام خامنه ای آیه الله مکارم آیه الله سیستانی)

بررسی برخی از راه های تحصیل استطاعت مالی

تبدیل مؤنه خارج از شان به مؤنه ارزان تر جهت رفتن به حج^{۱۶}

اگر کسی منزل گرانیقیمتی دارد و در صورتی که آن را بفروشد و منزل ارزان تر بخرد و با تفاوت قیمت آن بتواند به حج برود، چنانچه منزلی که دارد زاید بر شوون او نباشد لازم نیست آن را بفروشد و با این فرض مستطیع نیست و اگر زاید بر شوون او باشد، با وجود سایر شرایط، مستطیع است. (حضرت امام)

اگر کسی منزل گرانیقیمتی دارد و در صورتی که آن را بفروشد و منزل ارزان تر بخرد و با تفاوت قیمت آن بتواند به حج برود چنانچه تبدیل آن به منزل ارزان تر مستلزم حرج و هتک حیثیت او نباشد، مستطیع است هر چند منزل کنونی، زائد بر شوون او نباشد. (آیه الله زنجانی)

کسی که ضروریات زندگی از قبیل مسکن، لوازم خانه، وسیله نقلیه و ابزار کار و مانند آن را بیشتر از شان خود دارد، اگر می تواند با فروش آنها و خرید مایحتاج زندگیش، مقدار زائد را صرف مخارج حج کند و این کار موجب حرج و وهن و منقصت او نمی شود، و مقدار مازاد به اندازه مخارج حج و یا مکمل آن است، باید این کار را انجام دهد و مستطیع است. (امام خامنه ای)

اگر کسی منزل گرانیقیمتی دارد که زائد بر شان اوست، و چنانچه آن را تبدیل به منزل مناسب کند قادر بر حج خواهد بود، باید این کار را انجام دهد و به حج برود. (آیه الله مکارم)

جهت انجام حج، واجب نیست اموالی که در ضروریات زندگی به آنها نیاز دارد بفروشد، و همچنین است اموالی که به آنها نیاز دارد، به مقداری که مناسب شأنش باشد - از نظر کمیّت و کیفیت - نه بیش از آن. پس واجب نیست خانه

^{۱۵} . مناسک محشی م ۵۴

^{۱۶} . حضرت امام (مناسک محشی [۴۹] م - امام خامنه ای مناسک حج، م ۵۲؛ آیه الله مکارم) مناسک جامع حج م ۳۲؛ آیه الله سیستانی) مناسک بعد از مساله ۲۲ شرط پنجم

مسکونی، و لباس‌هایی که برای زینت دارد، و لوازم منزل را - در صورتی که اموال مذکور مناسب شأنش باشد - بفروشد، و همچنین واجب نیست ابزارهای کار خود را که به وسیله آنها امرار معاش می‌کند بفروشد، و مانند آن همچون کتاب‌هایی که برای تحصیل اهل علم لازم است. و خلاصه: اینکه اگر کسی بیش از مقداری که به آن احتیاج دارد در زندگی‌اش مالی نداشته باشد، و مصرف نمودن آن در حج موجب عسر و حرج برای او باشد، مستطیع نخواهد بود. بلی اگر اموالی که ذکر شده مانند لباس‌های زینت و کتاب و غیر آنها بیش از اندازه نیازش باشد، به مقداری که وافی به مصارف حج شد، یا اگر وافی هم نباشد مال دیگری داشته باشد که با ضمیمه نمودن آن وافی می‌شود، در چنین صورتی مستطیع می‌باشد و حج بر او واجب است اگرچه مستلزم فروش اموال زائده ذکر شده و صرف آنها در حج باشد. بلکه کسی که دارای منزلی است که مثلاً نهمصد میلیون تومان می‌ارزد، و می‌تواند آن را فروخته و منزل دیگری را به کمتر از آن خریداری نموده، و بدون مشقت در آن زندگی کند، و تفاوت دو قیمت وافی به هزینه حج و هزینه زندگی زن و بچه وی باشد، لازم است این عمل را انجام داده و به حج برود، بلکه لازم است این را انجام دهد حتی اگر تفاوت دو قیمت وافی به هزینه حج نباشد، ولی مال دیگری داشته باشد که با ضمیمه نمودن آن به تفاوت دو قیمت، هزینه حج تأمین شود. (آیه الله سیستانی)

کسی که ملک یا سرمایه ای را جهت تأمین مؤنه بفروشد^{۱۷}

اگر کسی زمین یا چیز دیگری را بفروشد که منزل مسکونی تهیه کند، در صورت نیاز به منزل مسکونی (آیه الله مکارم: و قصد تهیه آن) مستطیع نمی‌شود هر چند پولی که به دست آورده، برای مخارج حج کافی باشد. (حضرت امام، آیه الله مکارم)

اگر مکلف زمین یا جنس دیگری را بفروشد تا با پول آن خانه بخرد، در صورتی که منزل شخصی جزء نیازهای ضروری او باشد و یا مالکیت آن با موقعیت عرفی او مناسب است، با گرفتن پول زمین مستطیع نمی‌شود هر چند به مقدار مخارج حج و یا مکمل آن باشد. (امام خامنه ای)

اگر کسی زمین یا چیز دیگری را بفروشد که منزل مسکونی تهیه کند در صورتی که رفتن به حج مستلزم آن باشد که در تهیه منزل مسکونی مورد نیازش به حرج یا هتک حیثیت بیفتد، مستطیع نیست. (آیه الله زنجانی)

اگر کسی زمین یا چیز دیگری را بفروشد که منزل مسکونی تهیه کند در صورتی که صرف آن پول در راه حج سبب ناراحتی و مشقت در زندگی وی شود، حج بر او واجب نمی‌شود، و چنانچه سبب ناراحتی نشود واجب می‌شود. (آیات عظام بهجت، خویی، سیستانی)

^{۱۷}. مناسک محشی، م ۵۱؛ آیه الله خامنه ای: مسأله ۵۳.

صاحب صنعت یا کارمند و... که مالی مثل ارث به او برسد^{۱۸}

هر صاحب صنعتی مانند آهنگر و بنا و نجار و مانند اینها از کسانی که درآمدشان کفاف مخارج خود و عائله‌شان را می‌دهد در صورتی که از بابت ارث یا غیر آن مالی به دست آورند که جوابگوی مخارج حج و عائله‌شان در مدت سفرشان باشد، حج بر آنها واجب است. (آیه الله سیستانی)

کسی که ملک و اجناس و... دارد ولی پول نقد ندارد^{۱۹}

شخص مستطیع اگر پول ندارد لکن ملک دارد باید بفروشد و به حج برود اگرچه به واسطه مشتری نداشتن، به کمتر از قیمت معمولی بفروشد مگر آنکه فروش به این نحو موجب حرج و مشقت برای او شود. (حضرت امام، امام خامنه ای)

اگر شخص مستطیع پول نقد نداشته باشد، ولی مستغلاتی دارد که به آن نیاز ندارد و اگر بفروشد می‌تواند با پول حاصل از آن به حج برود، باید چنین کند؛ هر چند به قیمت روز از او نخرند* کسانی که دارای وسایل و اجناس فراوانی هستند، که مورد نیاز آنها نمی‌باشد، چنانچه قیمت آن‌ها به اندازه مخارج سفر حج باشد، و سایر شرایط را نیز دارا باشند، واجب است به حج بروند. (آیه الله مکارم)

شخصی سرمایه یا ابزار کار اضافه بر نیاز دارد، که اگر اضافه را بفروشد می‌تواند با بقیه آن بدون زحمت امرار معاش کند، آیا چنین شخصی مستطیع است؟ جواب: در صورتی که فروختن آن مخالف شؤونات او نباشد، و سایر شرایط نیز جمع باشد، مستطیع است. (آیه الله مکارم)

اگر مکلف ملک داشته باشد، و به قیمت خودش فروش نرود، و چنانچه بخواهد حج نماید باید به کمتر از قیمت بفروشد، واجب است که بفروشد اگرچه از قیمتش بسیار کمتر باشد، مگر اینکه که باعث ضرر کلی شود که در این صورت فروشش واجب نیست. (آیه الله سیستانی)

طلبکاری و تحقق استطاعت مالی^{۲۰}

کسی که از دیگری طلب دارد و بقیه شرایط استطاعت را نیز دارا است، اگر وقت طلب او رسیده یا حال است و می‌تواند بدون واقع شدن در حرج و مشقت، آن را بگیرد واجب است مطالبه کند و بگیرد و به حج برود، مگر مدیون نتواند پردازد که در این صورت مطالبه جایز نیست و استطاعت حاصل نمی‌شود و همچنین اگر وقت طلب او نرسیده و مدیون

^{۱۸} . آیه الله سیستانی (مناسک حج م ۲۷)

^{۱۹} . حضرت امام، مناسک محشی م ۲۷؛ آیه الله مکارم-مناسک جامع حج م ۳۱ و ۳۴؛ آیه الله مکارم (مناسک جامع حج م ۶۹؛ آیه الله سیستانی مناسک حج م ۲۱)

^{۲۰} مناسک محشی، م ۱۹؛ امام خامنه ای (مناسک حج م ۳۹)

بخواهد بپردازد لازم است طلبکار آن را بگیرد و مستطیع می شود، ولی اگر مدیون نمی خواهد بپردازد مطالبه واجب نیست، هر چند با مطالبه حاضر به پرداخت شود. (آیه الله مکارم: در این فرض اگر مطالبه محذوری ندارد باید مطالبه کند). (حضرت امام، آیه الله مکارم)

اگر مالی ندارد که با آن به حج رود، اما کسی از او مالی به قرض گرفته که در صورت برگرداندن آن، هزینه‌ی رفت و برگشت حج با آن تأمین یا تکمیل می شود، چنانچه زمان پس گرفتن قرض فرا رسیده یا گذشته باشد و قرض گیرنده نیز توان پس دادن آن را داشته باشد و مطالبه‌ی آن برای قرض دهنده موجب حرج نشود، واجب است آن را مطالبه کند. (امام خامنه ای)

اگر انسان مالک دین و طلبی باشد در ذمه دیگری، و برای تأمین کل و یا بعض هزینه حج، به آن نیاز داشته باشد: الف: در صورت‌های ذیل حج بر او واجب است اگرچه تأمین هزینه آن به وسیله مطالبه دین و طلبش و مصرف نمودن آن در هزینه حج باشد: (۱) طلبی که وقتش رسیده و بدهکار حاضر برای پرداخت باشد. (۲) طلبی که وقتش رسیده و بدهکار بد حساب و حاضر برای پرداخت نباشد، ولی اجبار او بر پرداخت - اگرچه به وسیله مراجعه به دادگاه‌های دولتی - ممکن باشد. (۳) طلبی که وقتش رسیده و بدهکار منکر طلب باشد، ولی اثبات آن و وصول نمودن آن ممکن باشد، و یا اثبات ممکن نباشد ولی وصول آن از راه تقاضا ممکن باشد. (۴) طلبی که وقتش نرسیده باشد ولی بدهکار با رغبت خود قبل از وقت آن را پرداخت نماید. و اما اگر پرداخت او متوقف بر مطالبه طلبکار باشد، با فرض اینکه تأخیر در پرداخت به صلاح بدهکار باشد - چنانکه غالباً هم همین‌طور است - حج بر او واجب نیست. **ب: اما در صورت‌های ذیل** اگر فروختن مقدار طلب به کمتر از آن ممکن باشد، بدون اینکه موجب وارد آمدن ضرر کلی بر طلبکار شود، و به شرط اینکه مبلغ به دست آمده از فروش آن وافی به هزینه حج باشد اگرچه با ضمیمه نمودن مقدار دیگری از پول‌هایی که دارد حج بر او واجب است ولی اگر حتی یکی از این شرایط که ذکر شده محقق نباشد حج بر او واجب نیست: (۱) طلبی که وقتش رسیده ولی بدهکار قدرت پرداخت نداشته باشد. (۲) طلبی که وقتش رسیده ولی بدهکار بد حساب و حاضر برای پرداخت نباشد، و اجبار او بر پرداخت هم ناممکن، یا موجب مشقت و ناراحتی برای طلبکار باشد. (۳) طلبی که وقتش رسیده و بدهکار منکر طلب باشد، و اثبات یا وصول آن از راه تقاضا ناممکن یا موجب مشقت و ناراحتی برای طلبکار باشد. (۴) طلبی که وقتش نرسیده، و به تأخیر انداختن پرداخت تا وقت مقرر به صلاح حال بدهکار باشد، و بدهکار آن را قبل از موعد پرداخت ننماید. (آیه الله سیستانی)^{۲۱}

آیه الله زنجانی: کسی که تمام هزینه حج را ندارد ولی از دیگری به مقدار مورد نیاز حج طلبی دارد که وقت پرداخت آن است چنانچه مدیون بتواند بدهی خود را بپردازد و طلبکار نیز بتواند بدون مشقت و آبروریزی به طلب خود برسد

^{۲۱}. آیه الله سیستانی، مناسک حج م ۲۶

مستطیع بوده حج بر او واجب می شود و اگر انجام حج متوقف بر مطالبه قرض باشد مطالبه آن نیز واجب می گردد و چنانچه بتواند طلب خود را به مبلغ کمتری بفروشد و پول آن به مقدار مورد نیاز حج باشد، چنانچه این کار بر او مشقت شدید نداشته باشد مستطیع بوده حج بر او واجب می گردد؛ هر چند در این فروش ضرر کند.

استطاعت زن با مهریه ای که از شوهر طلب دارد^{۲۲}

زنی که مهریه اش وافی برای مخارج حج هست و آن را از شوهر خود طلبکار است، اگر شوهرش تمکن از ادای آن را ندارد، زن حق مطالبه ندارد و مستطیع نیست و اگر تمکن دارد و مطالبه آن برای زن مفسده ای ندارد، با فرض اینکه شوهر نفقه و مخارج زندگی زن رامی دهد، لازم است زن مهریه را مطالبه کند و به حج برود و چنانچه برای او مفسده دارد؛ مثل اینکه ممکن است مطالبه، به نزاع و طلاق منجر شود که برای زن مفسده دارد، مستطیع نشده است. (حضرت امام خامنه ای)

آیه الله سیستانی: اگر به حدی باشد که برای زن تحملش مشکل باشد.

آیه الله مکارم: حتی اگر منجر به طلاق نشود ولی مشکلات مهمی در زندگی او حاصل گردد حج لازم نیست.

سوال: در قباله های کنونی برای ازدواج، مبلغ زیادی نوشته می شود، آیا زنی که می خواهد ازدواج کند طبق برنامه مذکور واجب الحج می شود یا خیر؟ ضمناً مشخص فرمایید مبلغ چقدر باشد بهتر است؟
ج - اگر بدون مفسده بتواند مهر را بگیرد و به حج برود مستطیع است، و مهرالسنه بهتر است و استحباب دارد. (حضرت امام)

قرض کردن و حصول استطاعت^{۲۳}

اگر غیر مستطیع، مصارف حج را قرض کند، مستطیع نمی شود، هر چند بتواند بعداً به سهولت قرض را ادا کند و اگر با آن حج به جا آورد از حجه الاسلام کفایت نمی کند. (حضرت امام)
کسی که هزینه رفتن به حج را در اختیار ندارد، اما می تواند قرض بگیرد و سپس به سادگی قرض خود را ادا کند، واجب نیست که خود را با قرض گرفتن مستطیع کند، اما اگر بگیرد، حج بر او واجب می شود. (امام خامنه ای)

^{۲۲} . مناسک محشی م ۴۷؛ مناسک محشی سوال ۶۹

^{۲۳} . مناسک محشی م ۲۰؛ آیه الله مکارم (مناسک جامع حج م ۲۲):

شخصی که مستطیع نیست، اگر هزینه های حج را با قرض گرفتن از دیگران فراهم کند، مستطیع نمی شود؛ هر چند بتواند در آینده بدهی خود را براحتی بپردازد؛ و اگر با چنین پولی حج به جای آورد کفایت از حجّه الاسلام نمی کند؛ هر چند حجّش صحیح است. آری اگر معادل وام، اموالی داشته باشد که از محلّ آن بتواند بدهی خود را به آسانی بپردازد، مستطیع است. (آیه الله مکارم)

هرگاه کسی مقداری پول قرض کند که آن پول به مقدار مخارج حج باشد، و قدرت پرداخت آن را بدون مشقت (آیه الله زنجانی: مشقت شدید) بعد از آن داشته باشد، حج بر او واجب خواهد بود. (آیات عظام خویی، زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی)

هرگاه شخصی مالی را قرض کند که وافی به مخارج حج باشد، حج بر او واجب نخواهد شد، اگرچه قدرت پرداخت آن را بعداً داشته باشد، مگر اینکه وقت پرداخت قرض آن قدر دور باشد که اصلاً عقلاً به آن توجه نکنند، که در این صورت حج بر او واجب خواهد شد. (آیه الله سیستانی)

قرض گرفتن برای حج تحصیل استطاعت است و واجب نیست. مگر آنکه مالی داشته باشد بالفعل که می تواند پس از حج با فروش و استبدال آن ادای دین کند که در این صورت قرض گرفتن واجب است با عدم تمکن از فروش آن قبل از حج و اگر مالی که با آن ادای دین می نماید بعد از حج تحصیل می شود، پس در وجوب حج فعلاً تأمل است. (آیه الله بهجت)

بدهکار بودن و تحقق استطاعت^{۲۴}

کسی که مخارج حج را دارد و بدهی نیز دارد، چنانچه بدهی او مدتدار باشد و مطمئن است که در وقت ادای بدهی، تمکن از ادای آن را دارد، واجب است به حج برود، و همچنین در صورتی که وقت ادای بدهی رسیده، لکن طلبکار راضی به تأخیر ادا باشد و بدهکار مطمئن است که در وقت مطالبه می تواند بدهی را ادا نماید و در غیر این دو صورت حج واجب نیست. (حضرت امام، امام خامنه ای)

اگر انسان مال وافی به هزینه حج را داشته، و به همان مقدار هم مقروض باشد، بنا بر اظهار حج بر او واجب نخواهد بود، و همچنین اگر کمتر از آن مقدار مقروض باشد، به طوری که اگر مقداری قرض برداشته شود باقیمانده آن وافی به هزینه حج نباشد، که در این صورت هم حج بر او واجب نخواهد بود، و فرقی نیست بین اینکه وقت پرداخت بدهی رسیده باشد یا نه، مگر اینکه آن قدر وقت پرداخت دور باشد که اصلاً عقلاً به آن توجه نکنند، مانند پنجاه سال، و همچنین فرقی

^{۲۴}. مناسک محشی م ۲۱؛ آیه الله سیستانی، مناسک حج م ۲۴ و ملحقات مناسک حج، استطاعت سؤال ۹؛ آیه الله مکارم مناسک جامع حج م ۲۳ تا ۲۶

نیست بین اینکه اول قرض گرفته باشد و بعداً آن مال را به دست آورد یا عکس آن باشد، در صورتی که تقصیری از او در مقروض شدنش بعد از به دست آوردن آن مال سر نزده باشد. (آیه الله سیستانی)

شخصی هزینه حج دارد و به مقدار ما یملک خود بدهی دارد. اما این بدی به صورت وام بلندمدت مثلاً چهل ساله است که طی این مدت اقساطش را می پردازد. آیا چنین کسی مستطیع به شمار می رود و حج بر او واجب است؟ جواب: نه، مگر آن که اقساط سی ساله اول، کم و غیرقابل توجه باشد. (آیه الله سیستانی)

شخص بدهکار هرگاه مخارج حج را داشته باشد، ولی با پرداخت بدهی خود نتواند به حج برود، مستطیع نیست؛ مگر این که طلبکار عجله نداشته باشد، و او هم مطمئن باشد که بعداً قادر به ادای دین خواهد بود، یا بدهی اقساطی باشد و هنگام پرداخت قسط آن نرسیده باشد. * کسی که هزینه حج را دارد، ولی بدهکار نیز می باشد، چنانچه بدهی او مدت دار است، و مطمئن باشد که به هنگام رسیدن زمان بدهی، قدرت بر پرداخت آن خواهد داشت، واجب است به حج برود. همچنین در صورتی که وقت پرداخت بدهی رسیده، ولی طلبکار راضی به تأخیر باز پرداخت بدهی باشد، و بدهکار مطمئن است که به هنگام مطالبه طلبکار، می تواند بدهی اش را ادا کند، در این صورت نیز واجب الحج است. در غیر این دو صورت، بدهکار واجب الحج نخواهد بود* کسانی که بدهکار ادارات دولتی، مانند اداره دارایی و شهرداری و مانند آن هستند، و برای پرداخت آن تحت فشارند، مستطیع نمی باشند، مگر این که اموالی در اختیار داشته باشند که هزینه هر دو را تأمین نماید. (آیه الله مکارم)

کسی که مخارج حج را دارد و بدهی نیز دارد چنانچه هزینه کردن این پول در سفر حج باعث می شود که نتواند بدهی خود را پردازد، یا پرداخت بدهی با مشقت شدید یا با وهن او همراه می گردد، مستطیع نیست و الاً مستطیع می باشد؛ و فرقی بین بدهی مدتدار و غیر آن نیست. و در هر حال اگر بدهی خود را نمی پردازد حج بر او واجب می گردد و کفایت از حجه الاسلام می کند. (آیه الله زنجانی)

مردی که بدهکار مهریه زنش است^{۲۵}

مردانی که مهریه همسرانشان را نپرداخته اند، اگر مقدار پولی داشته باشند که برای انجام حج یا پرداخت مهریه کافی باشد، و نتوانند با آن هر دو را انجام دهند، کدام مقدم است؟ آیا چنین مردی مستطیع است؟ جواب: در صورتی که زن اصرار به گرفتن مهریه خود ندارد، مستطیع است. (آیه الله مکارم)

^{۲۵}. آیه الله مکارم (مناسک جامع حج سؤال ۶۶)

بدهکار بودن خمس و زکات و استطاعت^{۲۶}

کسی که خمس یا زکات بدهکار است در صورتی مستطیع می شود که علاوه بر آنها مخارج حج را داشته باشد. (حضرت امام، امام خامنه ای، آیه الله مکارم)

هرگاه انسان خمس یا زکات بدهکار باشد، و اموالی داشته باشد که اگر خمس یا زکات را از آنها بدهد ما بقی کفاف هزینه حج را نخواهد داد، واجب است خمس یا زکات را بدهد و حج بر او واجب نخواهد بود، و فرقی نیست بین آنکه خمس یا زکات در عین مالش باشد یا در ذمه اش * شخصی که حج بر او واجب شده، و خمس یا زکات یا حقوق واجب دیگر بدهکار است، لازم است آنها را بدهد، و تأخیر در پرداخت آنها به خاطر سفر حج جایز نیست. (آیه الله سیستانی)

شخصی کفاره افطار عمدی روزه ماه رمضان برای روزهای بسیاری بر ذمه اش است و نمی تواند برای هر روز دو ماه پیوسته روزه بگیرد و اینک مبلغی نزدش فراهم شده است که نمی تواند هم شصت مسکین را به ازای هر روز، اطعام کند و هم حج بگذارد، حال آیا مستطیع به شمار می رود و حج بر او واجب است، یا آن که مبالغ موجود را برای ادای کفاره ای که بر گردن دارد خرج کند؟ جواب: شرعاً مستطیع به شمار می رود، پس ادای حج بر او واجب است. (آیه الله سیستانی)

البته اگر خمس یا زکات در اموالش نباشد بلکه بر عهده او آمده در صورتی که خمس و زکات را نپردازد یا اگر علاوه بر آنها هزینه حج را نیز داشته باشد، مستطیع است. (آیه الله زنجانی)

بدهکاری خمس و زکات نسبت به کسی که حج بر او مستقر شده^{۲۷}

شخصی که حج بر او واجب شده، و خمس یا زکات یا حقوق واجب دیگر بدهکار است، لازم است آنها را بدهد، و تأخیر در پرداخت آنها به خاطر سفر حج جایز نیست، و هرگاه سائر او در طواف یا نماز طواف، یا پول قربانی اش از مالی باشد که خمس یا مانند آن از حقوق شرعیه واجبه به آن تعلق گرفته، حکمش حکم مغضوب است. (آیه الله سیستانی)

استطاعت بذلی

الف: اگر کسی وعده دهد که نفقه فرد و خانواده اش و هزینه حج را می دهد^{۲۸}

اگر شخص زاد و راحله ندارد ولی به او گفته شد که حج به جا آور و نفقه تو و عائله ات بر عهده من، با اطمینان به وفا و عدم رجوع باذل، حج واجب می شود و این حج را بذلی می گویند و در آن رجوع به کفایت که از شرایط وجوب است

^{۲۶} . مناسک محشی م ۲۲؛ آیه الله سیستانی مناسک حج م ۳۵ و ۳۶ و ملحقات مناسک حج سؤال ۲۱

^{۲۷} . آیه الله سیستانی مناسک م ۳۶

^{۲۸} . حضرت امام امام خامنه ای آیه الله مکارم مناسک محشی م ۳۳

شرط نیست، بلی اگر قبول بذل و رفتن به حج موجب اخلال در امور زندگی او شود(آیه الله مکارم: یا مستلزم منت و هتک او باشد) واجب نیست.(حضرت امام امام خامنه ای آیه الله مکارم)

ب: هدیه کردن هزینه حج و حکم قبول آن^{۲۹}

اگر مالی که برای حج کفایت می کند را به او ببخشند برای اینکه حج به جا آورد، باید قبول کند و حج به جا آورد و همچنین اگر واهب بگوید مخیری بین اینکه حج آوری یا نه ولی اگر اسم حج را نیاورد و فقط مال را به او ببخشد قبول واجب نیست (امام خامنه ای: لکن اگر قبول کرد، حج بر او واجب می شود).(حضرت امام امام خامنه ای)

همچنان که استطاعت به داشتن زاد و راحله محقق می شود، به بذل و دادن کسی خود زاد و راحله یا قیمت آنها را نیز محقق می شود، و فرقی نیست در آنچه ذکر شد بین آنکه دهنده یک نفر یا چند نفر باشد، پس اگر کسی پیشنهاد به عهده گرفتن مخارج حج او را بدهد و ملتزم به زاد و راحله و مخارج زندگی عائله او بشود، و اطمینان به باقی ماندن بذل کننده بر تعهدش داشته باشد، حج بر او واجب می شود، و همچنین اگر به او مالی داده شود که در حج صرف نماید و آن مال کفاف هزینه حج و زندگی عائله وی را بدهد، و فرقی در آنچه ذکر شد بین اباحه (در اختیار گذاشتن) و تملیک نیست. بلی در اباحه ای که برای اباحه کننده آن قابل برگشت باشد شرعاً و تملیک متزلزل - یعنی تملیکی که از طرف مقابل قابل فسخ باشد شرعاً - همان حکمی که در مسأله (۲۹ و ۴۰) ذکر شده جاری می شود. و اگر مقداری از هزینه حج را داشته باشد و باقیمانده اش را کسی به او بذل کند، حج بر او واجب است، و اما اگر کسی هزینه رفتن را فقط به او بذل کند، و هزینه برگشتن را نداشته باشد، حج بر او واجب نیست، بنا بر تفصیلی که در مسأله (۲۲) گذشت. و همچنین اگر نفقه و مخارج عیالش را تا برگشتن ندهند، مگر اینکه خودش آن را داشته باشد، یا اینکه حتی در صورت نرفتن به حج قدرت تأمین آن را نداشته باشد، یا اینکه به علت ترک عیال بدون نفقه و مخارج، در حرج و مشقت قرار نگیرد، و عیالش هم واجب النفقه بر او نباشد** رجوع به کفایت - به معنایی که در شرط پنجم بیان شد - در استطاعت بذلی شرط نیست. بلی اگر درآمدش در خصوص روزهای حج باشد و با درآمد آن در بقیه روزهای سال یا بعضی از آنها زندگی می کند، به طوری که اگر به حج برود قدرت تأمین هزینه زندگی در بقیه یا بعضی از روزهای سال نداشته باشد. در این صورت حج بر او واجب نخواهد بود. مگر اینکه مخارج زندگی اش را در بقیه روزهای سال هم بدهند که در این صورت واجب خواهد بود. و اگر مالی داشته باشد که وافق به هزینه حج نباشد ولی کسری آن را به او بذل کنند، اظهر این است که اگر رجوع به کفایت را - به معنایی که گذشت - داشته باشد حج بر او واجب می شود، و اگر نداشته باشد واجب نمی شود. ** اگر شخصی مالی به انسان ببخشد که با آن به حج برود، واجب است قبول کند، و اگر بخشنده اختیار را به انسان بدهد، و بگوید می خواهی با این مال به حج برو و می خواهی به حج نرو، و یا مالی را ببخشد و نامی از حج نبرد - در هیچ یک از دو

^{۲۹} . حضرت امام امام خامنه ای) مناسک محشی م ۳۴: آیه الله سیستانی) مناسک حج م ۴۳ تا ۴۷

صورت گذشته - قبولش واجب نیست ** در استطاعت بذلی دین و بدهکاری مانع از استطاعت نیست، بلی اگر رفتن به حج مانع از پرداخت بدهی در وقت خودش باشد، حال چه وقت آن رسیده باشد یا نه، حج واجب نخواهد شد. (آیه الله سیستانی)

تحصیل استطاعت بذلی با قرض و هبه...^{۳۰}

سوال: فردی که بدهکار است و به علت بدهی، مستطیع نمی‌باشد، آیا جایز است مبلغی را به اندازه هزینه‌های تشرّف به حجّ از کسی قرض نماید و مبلغ قرض گرفته را به همسرش ببخشد و به وی تحویل دهد، سپس همسرش آن را به عنوان حجّ به وی بذل نماید و به این طریق، فرد به استطاعت بذلی مستطیع محسوب شود؟
جواب: بلی، این کار صحیح است به شرط آنکه رفتن او به حجّ مانع از ادای دیونش در وقت وجوب پرداخت آن نگردد. (آیه الله سیستانی)

سؤال: کسی که بدهکار است و قصد دارد حجّه الاسلام را انجام دهد، آیا می‌تواند از هبه مشروط استفاده نماید به اینکه مبلغی را که برای تشرّف به حجّ واجب کافی است مجاناً به کسی ببخشد و با وی شرط نماید، معادل آن را به او به عنوان هزینه سفر حجّ واجب بذل نماید؟
جواب: بلی، این کار صحیح است به شرط آنکه رفتن او به حجّ مانع از ادای دیونش در وقت وجوب پرداخت آن نگردد. (آیه الله سیستانی)

حکم حجّ خدمه کاروان ها و روحانی کاروان^{۳۱}

خدمه کاروان ها که وارد جده می شوند، اگر سایر شرایط استطاعت را دارند؛ از قبیل داشتن وسایل زندگی بالفعل یا بالقوه و رجوع به کفایت، مثلاً کار و صنعت و غیر آن، که با آنها می‌توانند پس از مراجعت ادامه زندگی مناسب خود را بدهند، مستطیع هستند و باید حجّه الاسلام به جا آورند و کفایت از حجّ واجب آنان می‌کند و چنانچه سایر شرایط را ندارند به مجرد امکان حجّ، برای آنان استطاعت حاصل نشده است و حجّ آنان استحبابی است و چنانچه بعداً استطاعت پیدا کردند، باید حجّ واجب را به جا آورند و حکم روحانی کاروان نیز همین است لیکن اگر بعد از مراجعت از مکه نیاز به شهریه حوزه دارند مستطیع نمی‌شوند. (حضرت امام)

^{۳۰} . استفتائات حضرت آیت الله سیستانی حفظه الله (جلد اول) سوال ۱۵۹ و ۱۶۰

^{۳۱} . مناسک محشی م ۵۸؛

کسی که از طرف مؤسسه یا شخصی دعوت به حج شده باشد، در صورتی که در ازای دعوت به حج، متعهد به انجام کاری شود، عنوان حج بذلی بر او صدق نمی‌کند. (امام خامنه ای)^{۳۲}

برای کسی که هنگام رسیدن به میقات قادر به انجام حج شده نیز استطاعت مالی شرط است. بنابراین کسانی که با رسیدن به میقات، متمکن از حج می‌شوند مانند خدمه کاروان‌ها و غیر آنان، اگر سایر شرایط استطاعت از قبیل مخارج عائله و ضروریات زندگی و چیزهایی که در معیشت مناسب شأن خود به آنها نیاز دارند و رجوع به کفایت را داشته باشند، حج بر آنان واجب است و از حَجَّةُ الْاِسْلَام کفایت می‌کند. در غیر این صورت حج آنان مستحبی خواهد بود و در صورتی که بعداً مستطیع شوند، واجب است حَجَّةُ الْاِسْلَام را به‌جا آورند. * * کسی که برای خدمت در راه حج، در برابر اجرتی که با آن مستطیع می‌شود اجیر شود، بعد از پذیرش اجاره، حج بر او واجب می‌شود، به شرط آنکه انجام مناسک حج مزاحم با خدماتی که برای آن اجیر شده نباشد، وگرنه با چنین اجرتی مستطیع نمی‌شود، همچنین قبول کار در ازای اجرت، بر او واجب نیست. (امام خامنه ای)^{۳۳}

کارگزاران حج بعد از قبول مأموریت چنانچه تشرف به حج، زندگی آنها را مختل نکند و با مأموریت آنها منافات نداشته باشد، با داشتن سایر شرایط مستطیع هستند. (آیه الله زنجانی)

کسانی که برای خدمت در سفر حج استخدام می‌شوند، خواه به عنوان روحانی کاروان باشند، یا مدیر، معاون و خدمه کاروان، یا اعضای ستاد و بعثه حج، یا طبیب و پرستار، یا مامورین انتظامی و مسؤولین بانک و غیر اینها، و به این صورت حج خود را بجا می‌آورند، حج واجب آنها محسوب می‌شود، به شرط این که هزینه خانوادهایشان نیز در این مدت تأمین باشد، ولی تأمین زندگی آنها در بازگشت شرط نیست، و در هر حال قبول چنین کاری واجب نمی‌باشد. پزشکان یا کسان دیگری که به عنوان مأموریت به میقات آمده، و در میقات تمام شرایط استطاعت را دارا هستند، واجب است حَجَّةُ الْاِسْلَام را به‌جا آورند، هر چند لازم است مأموریت خویش را نیز انجام دهند. (آیه الله مکارم)^{۳۴}

استطاعت با ملکیت متزلزل (مثل هبه و...)^{۳۵}

اگر انسان مالک مالی باشد که وافی به هزینه حج باشد، ولی ملکیت آن مال متزلزل باشد، ظاهر این است که حج بر او واجب است، در صورتی که قادر بر از بین بردن حق فسخ کسی که مال از او به انسان منتقل شده باشد، خواه به وسیله انجام یک تصرف ناقلی در آن مال باشد و خواه به وسیله یک تصرف تغییر دهنده مال همچنان که در موارد هبه و

۳۲. امام خامنه ای (مناسک حج مسأله ۵۹).

۳۳. امام خامنه ای (مناسک حج مسأله ۶۲ و ۶۳).

۳۴. آیه الله مکارم (مناسک جامع حج مسأله ۳۷ و ۳۸).

۳۵. آیه الله سیستانی (مناسک حج م ۲۹).

بخشش که قابل برگشت باشد چنین است . ولی اگر قادر بر از بین بردن حق مذکور نباشد، حصول استطاعت مشروط به عدم فسخ آن شخص خواهد بود، پس اگر فسخ نمود قبل از تمام شدن اعمال حج و یا بعد از آن کشف می‌شود که انسان از اول مستطیع نبوده، و ظاهر این است که در مثل چنین ملکیت متزلزله‌ای خروج برای حج واجب نخواهد بود، مگر اینکه برای انسان وثوق حاصل شود که فسخ عارض نخواهد شد، و محض احتمال عدم عروض فسخ کافی نیست .(آیه الله سیستانی)

رفتن به حج با مال غیر(غصب و...)^{۳۶}

جایز نیست با مال حرام، یا مالی که خمس آن را نداده، حج بجا آورد، و اگر لباس احرام و طواف وسعی و پول قربانی و اجرت چادر و فرشی که بر آن وقوف به عرفات و منی می کند حرام باشد، حج او بنا بر احتیاط باطل است.(آیه الله مکارم)

بر مستطیع لازم نیست که حتماً از مال خود به حج برود، پس هرگاه بدون صرف مال یا با مال شخص دیگری اگرچه از او غصب نموده باشد حج کند کافی است . بلی اگر جامه‌های ساتر او در طواف و یا نماز طواف غصبی باشد، احتیاط آن است که به آن اکتفا ننماید . و اگر پول قربانی اش غصبی باشد حجتش صحیح نیست، مگر اینکه آن را به قیمتی در ذمه خود بخرد ولی قیمت آن را از پول غصبی پرداخت کند که در این صورت حجتش صحیح است .(آیه الله سیستانی)

چنانچه به انسان مالی داده شد، و با آن حج نمود، و بعداً معلوم شد که آن مال غصبی بوده، این حج مجزی از حجه الاسلام نیست، و مالک آن مال حق دارد به دهنده یا گیرنده رجوع نماید، لکن اگر به گیرنده رجوع کرد، گیرنده می‌تواند به دهنده رجوع کند اگر غصب بودن را نمی دانسته، و چنانچه می دانسته و با آن به حج رفته حق رجوع به دهنده را ندارد . (آیه الله سیستانی)

شوهرم تمام مخارج سفر حج مرا بر عهده گرفته است، ولی متأسفانه اهل خمس نیست، و من هم از خود مالی ندارم که خمس هزینه های حج را بپردازم. تکلیف من در ارتباط با خمس هزینه های رفت و برگشت، ارز، لباس احرامی، قربانی، و سایر مخارج چیست؟ خمس این هزینه ها بر عهده کیست؟ جواب: خمس اینها بر عهده شماست، و اگر توانایی ندارید مستطیع نیستید، ولی ما به امثال شما اجازه می دهیم که خمس آن را به ذمه بگیرید، و پس از بازگشت تدریجاً بپردازید.(آیه الله مکارم)

^{۳۶} . آیه الله مکارم(مناسک جامع حج مسأله ۴۵- آیه الله سیستانی) مناسک حج م ۳۰ و ۵۶: آیه الله مکارم(مناسک جامع حج سؤال ۷۹-)

رفتن به حج با وجوه شرعیه مثل خمس و... ۳۷

با وجوه شرعیه؛ مثل سهم حضرت امام و سهم سادات، شخص مستطیع نمی شود و اگر به مکه برود، کفایت از حَجَّةُالاسلام نمی کند (حضرت امام) مناسک محشی

طلاب علوم دینی اگر بعد از مراجعت از حج زندگی آنان با شهریه حوزه‌های علوم دینی اداره یا تکمیل می شود، کافی است. (امام خامنه ای)

طلاب و مانند آنها، که از محل وجوهات شرعیه امرار معاش می کنند، در صورتی که سایر شرایط را داشته باشند واجب الحج می شوند. (آیه الله مکارم)

کسی که از وجوه شرعیه مانند خمس و زکات و امثال اینها زندگی خود را اداره می کند، و برحسب عادت مخارجش بدون مشقت مضمون و حتماً به او می رسد، در صورتی که دارای مقداری پول گردد که وافی به هزینه حج و مخارج عیالش باشد، بعید نیست حج بر او واجب باشد. و همچنین است کسی که شخص دیگری در تمام مدت زندگی او مخارجش را متکفل باشد، و همچنین کسی که اگر آنچه دارد در راه حج صرف کند زندگی بعد از حجش با قبل از آن تفاوتی نکند. (آیه الله سیستانی)

هرگاه به کسی از سهم سبیل الله زکات داده شود که در راه حج صرف نماید، و در آن مصلحت عامه باشد و حاکم شرع هم بنا بر احتیاط واجب اجازه آن را بدهد، حج بر او واجب می شود، ولی اگر از سهم سادات خمس یا از سهم فقرا زکات داده شود، و شرط شود که در راه حج صرف نماید، چنین شرطی صحیح نیست، و استطاعت بذلی به آن حاصل نمی شود. (آیه الله سیستانی)

حکم خرید فیش آزاد حج

سوال: بنده خانمی هستم متاهل که همسرم مهریه ام را پرداخت کرده اند و الان مستطیع هستم برای حج. دو سوال دارم. ۱. با توجه به اینکه بنده احتمالاً از عهده خرید فیش آزاد و شرکت در حج امسال (حج ۱۴۰۱) بر می آیم، آیا بر بنده واجب است فیش آزاد تهیه کنم یا صرفاً ثبت نام در نوبت حج رفع تکلیف میکند؟ ۲. اگر چنانچه فرد مستطیع، فیش حج تهیه کند، اما قبل از اعزام وفات پیدا کند، آیا حج همچنان بر گردنش خواهد بود؟ با سپاس

۳۷. مناسک محشی، م ۴۸ و ۵۰؛ آیه الله مکارم) مناسک جامع حج مسأله ۵۴- امام خامنه ای مناسک حج مسأله ۵۵- آیه الله سیستانی) مناسک حج م ۲۸ و ۵۵

ج ۱) در صورتی که خرید فیش آزاد منع قانونی نداشته باشد و از نظر مالی هم توانایی تهیه ی فیش آزاد را داشته باشید مستطیع هستید و باید به حج مشرف شوید. ج ۲) اگر در سالهای قبل مستطیع بوده و نسبت به انجام حج اهمال نموده، حج بر وی مستقر شده و باید از اصل مالش برای وی نایب بگیرند. (امام خامنه ای)^{۳۸}

سلام علیکم مبلغ صد میلیون تومان از کانالی به دست من رسیده است، آیا با توجه به اینکه با این پول می توانم فیش حج واجب بخرم، من مستطیع هستم؟ در ضمن به خاطر وجود کرونا اکنون حج تعطیل است و مجبورم تا سال دیگر صبر کنم، و در این مدت ممکن است این پول خرج شود، تکلیف چیست؟

ج ۱) اگر برای خرید فیش حج به صورت آزاد و قانونی و بدون عسر و حرج، توانایی مالی داشته باشید، مستطیع محسوب می شوید، و حج بر شما واجب است. ج ۲) اگر در این سال استطاعت برای شما حاصل شده، بنابر احتیاط واجب تصرف در آن مبلغ و خروج از استطاعت جایز نیست. (امام خامنه ای)^{۳۹}

سؤال: هرگاه کسی قادر بر تهیه فیش حج به قیمت آزاد باشد، ولی با قیمت دولتی تفاوت زیادی داشته باشد، آیا حج بر او واجب است؟ جواب: در صورتی که تفاوت آن قدر زیاد نباشد که سبب اجحاف گردد مستطیع است، ولی اگر سبب اجحاف شود، یا موجب تزییع حق دیگران گردد، مستطیع نیست. (آیه الله مکارم)^{۴۰}

حکم تحصیل استطاعت

تحصیل استطاعت به کسب یا غیر آن واجب نیست، پس هرگاه شخصی مالی به انسان هبه کند - به نحو هبه مطلقه - که در صورت قبول آن مستطیع خواهد شد قبولش لازم نیست، و همچنین است اگر کسی از او بخواهد که خود را با اجرتی که او را مستطیع می نماید برای خدمت اجیر کند، هرچند آن خدمت هم لایق به حالش باشد. بلی اگر خود را اجیر خدمت در راه حج نمود و بدان مستطیع شد، حج بر او واجب است. (آیه الله سیستانی)^{۴۱}

^{۳۸}. امام خامنه ای - استفتاء شخصی، ۱۸/۰۲/۱۴۰۱ شماره سوال: ۱۳۶۴۴۳۸

^{۳۹}. امام خامنه ای، استفتاء شخصی، ۲۰/۰۲/۱۴۰۰ شماره سوال: ۱۲۳۸۰۱۹

^{۴۰}. آیه الله مکارم (مناسک جامع حج سوال ۷۵)

^{۴۱}. آیه الله سیستانی (مناسک حج م ۳۱)

شک در وجود استطاعت مالی^{۴۲}

اگر شک کند که مالی که دارد به اندازه استطاعت هست یا نه، احتیاط واجب آن است که تحقیق کند، و فرقی نیست در وجوب تحقیق، میان آنکه مقدار مال خود یا مقدار مخارج حج را نداند. (حضرت امام، آیه الله مکارم، آیه الله سیستانی)

آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی: لازم نیست فحص و تحقیق کند هر چند احوط است. ملاک استطاعت برای حج، توانایی ادای آن به نحو متعارف بین مردم است و اگر کسی اعتقاد دارد که به این نحو استطاعت ندارد لکن احتمال می دهد که اگر تحقیق و تلاش کند بتواند راهی بیابد که با وضع مالی فعلی اش مستطیع از انجام حج شود، واجب نیست تحقیق نماید. ولی اگر شک در استطاعت داشته باشد و بخواهد بداند که آیا مستطیع شده یا خیر، ظاهراً واجب است وضعیت مالی خود را بررسی کند. (امام خامنه ای)

کسی که استطاعت مالی دارد ولی به علت پیری و بیماری و... توانایی حج رفتن را ندارد

الف: قبلاً حج بر او مستقر شده^{۴۳}

اگر شخصی از سال های قبل مستطیع بوده و فعلاً مسافرت با هواپیما، به جهت کسالت، برای او مقدور نباشد و غیر از هواپیما وسیله دیگری برای او فراهم نباشد، نمی تواند نایب بگیرد و باید در وقت تمکن به حج برود و اگر متمکن نشد تا فوت شد، باید از ترکه اش برای او حج بدهند. (حضرت امام)

کسی که حج بر او مستقر شده، اگر بر اثر پیری یا بیماری قدرت رفتن به حج را ندارد و یا برای او حرج و مشقت دارد و امیدی به بهبودی و قدرت پیدا کردن بر ادای حج بدون مشقت را - هر چند در سال های آینده - نداشته باشد، واجب است نایب بگیرد. ولی کسی که حج بر او مستقر نشده، واجب نیست نایب بگیرد. (امام خامنه ای)

اگر امید به تمکن از مباشرت نداشته باشد، واجب است که برای خود نایب بگیرد. (آیه الله سیستانی)

اگر امید به بهبودی نداشته باشد می تواند نایب بگیرد. (آیه الله مکارم)

ب: قبلاً حج بر او مستقر نشده^{۴۴}

۴۲. مناسک محشی م ۲۹؛ امام خامنه ای مناسک حج، م ۱۷

۴۳. مناسک محشی م ۵۲؛ امام خامنه ای: مناسک حج، م ۴۰

۴۴. مناسک محشی م ۵۲؛ امام خامنه ای: مناسک حج، م ۴۰

اگر شخصی فعلاً مسافرت با هواپیما، به جهت کسالت، برای او مقدور نباشد و غیر از هواپیما وسیله دیگری برای او فراهم نباشد اگر از سال های قبل استطاعت نداشته، در فرض مزبور مستطیع نشده است. (حضرت امام)

اگر بر اثر پیری یا بیماری قدرت رفتن به حج را ندارد و یا برای او حرج و مشقت دارد و امیدی به بهبودی و قدرت پیدا کردن بر ادای حج بدون مشقت را - هر چند در سال های آینده - نداشته باشد، در صورتی که حج بر او مستقر نشده، واجب نیست نایب بگیرد. (امام خامنه ای)

کسی که حج بر او مستقر شده و بجا نیاورده و فوت شده^{۴۵}

کسی که حج بر او مستقر شد و به جا نیاورد تا فوت شد، باید از ترکه او برایش حج بدهند و حج میقاتی کفایت می کند و تا حج او را ندهند، ورثه نمی توانند در ترکه تصرف نمایند و لازم است در همان سال فوت، حج را ادا نمایند و تأخیر از آن جایز نیست، و چنان چه در آن سال استیجار ممکن نباشد مگر از بلد، لازم است از بلد اجیر بگیرند و از اصل ترکه خارج می شود، و همچنین اگر در آن سال از میقات نتوانند اجیر بگیرند مگر به زیادت از اجرت متعارف، لازم است اجیر بگیرند و تأخیر نیندازند، و اگر وصی یا وارث اهمال کنند و تأخیر بیندازند و ترکه از بین برود ضامنند، بلی اگر میت ترکه نداشته باشد، بر وارث، حج او واجب نمی شود. (حضرت امام)

زنی که مهریه اش کفاف حج را می کرده و فوت شده^{۴۶}

مهریه خانمی به اندازه استطاعت، یا بیشتر است. آیا بعد از فوت وی، بر ورثه لازم است که قبل از تقسیم ترکه مخارج حج را کسر کنند؟

جواب: چنانچه زن در حیات شوهر، طبق عرف و عادت می توانسته مهریه اش را از شوهرش بگیرد مستطیع بوده، و باید از ترکه او برداشته شود و به نیابت از او حج بجای آورند، و چنانچه نمی توانسته، مستطیع نبوده است. (آیه الله مکارم)

تکلیف کسی که با وجود شرایط حج را ترک کرده^{۴۷}

^{۴۵} . مناسک محشی م ۴۵

^{۴۶} . آیه الله مکارم مناسک جامع حج سؤال ۷۳ -

^{۴۷} . مناسک محشی م ۴۲؛ آیه الله سیستانی مناسک حج مسأله ۷۲

اگر با وجود شرایط استطاعت، حج را ترک کرد، حج بر او مستقر می شود و باید بعداً به هر نحو که می تواند به حج برود. (حضرت امام امام خامنه ای آیه الله مکارم)

هرگاه حج بر کسی واجب شده و در به جا آوردنش اهمال و تأخیر کرد تا استطاعتش از بین رفت، واجب است حج را به هر ترتیبی که شده به جا آورد حتی اگر با سختی باشد، و چنانچه قبل از حج بمیرد، واجب است که از ترکه وی حج را قضا نمایند. و چنانچه کسی بدون اجرت بعد از فوتش به جای او حج نماید، صحیح و کافی خواهد بود. (آیه الله سیستانی)

کوتاهی در تهیه مقدمات حج و از بین رفتن استطاعت

اگر درک حج، بعد از حصول استطاعت، متوقف بر مقدماتی مثل سفر و تهیه اسباب آن باشد، تحصیل آن واجب است؛ به طوری که در همان سال به حج برسد و در صورتی که شخص کوتاهی کند و به حج در آن سال نرسد، حج بر او مستقر می شود که باید در هر صورت بعداً به حج برود، هر چند استطاعت از بین برود. (حضرت امام، امام خامنه ای)^{۴۸}

اگر درک حج، بعد از حصول استطاعت، متوقف بر مقدماتی مثل سفر و تهیه اسباب آن باشد، تحصیل آن واجب است؛ به طوری که در همان سال به حج برسد و در صورت حصول استطاعت، چنانچه راه منحصر به نامنویسی برای چند سال بعد باشد، آن نیز واجب است، و در صورت کوتاهی در انجام حج واجب، حج بر او مستقر می گردد؛ یعنی باید در اولین فرصت ممکن به هر شکلی که می تواند، به حج برود؛ هر چند استطاعت او از بین رفته، و ناچار باشد که وام بگیرد.. (آیه الله مکارم)

اگر حج بر کسی واجب شد، واجب است مقدمات و وسایل آن را طوری تهیه نماید که بتواند آن را در وقتش درک نماید، و در صورتی که کاروانهای متعددی باشد و اطمینان داشته باشد با هر کاروانی سفر نماید حج را در وقتش درک می نماید، مخیر است با هر کدام سفر نماید، اگرچه اولی آن است که با کاروانی سفر نماید که اطمینان به درک حج، در صورت سفر با آن بیشتر باشد. و اگر کاروانی پیدا شود که اطمینان حاصل نماید به درک حج در صورت سفر با آن کاروان، در این حال، جایز نیست تأخیر اندازد، مگر آنکه اطمینان حاصل نماید کاروان دیگری پیدا خواهد شد که بتواند با آن سفر نماید به طوری که حج را در وقتش درک نماید. و همچنین است سایر خصوصیات سفر، از قبیل اینکه زمینی یا هوایی یا دریایی باشد، و مانند آن. اگر شخصی مستطیع شد و رفتن به حج در سال حصول استطاعت بر او واجب شد، و به علت اطمینان به درک آن در همین سال حتی در صورت دیر حرکت کردن، سفر خود را به تأخیر انداخت، و اتفاقاً حج را - به علت تأخیر - درک نمود، در تأخیر حج معذور خواهد بود، و بنا بر اظهر، حج بر او مستقر نخواهد شد. و همچنین است در

۴۸. مناسک محشی ۳م

سایر موارد حصول عجز از درک حج به علت پیش آمدن اتفاقاتی که مانع از درک آن شود، بدون اینکه تفریط و تقصیری از او سرزده باشد. (آیه الله سیستانی)^{۴۹}

خروج از استطاعت مالی

الف: کسی که از هر جهت استطاعت دارد^{۵۰}

کسی که از نظر مالی استطاعت دارد، و از جهت بدنی و باز بودن راه هم مستطیع است و فقط وسایل رفتن را تهیه نکرده، یا وقت حج نرسیده، نمی تواند خود را از استطاعت خارج نماید؛ و اگر چنین کند حج بر او واجب شده، و باید به هر شکل ممکن به حج برود. (حضرت امام، آیه الله مکارم)

کسی که مستطیع شده، نمی تواند بعد از رسیدن زمانی که باید مال را برای رفتن به حج، صرف کند، خود را از استطاعت خارج نماید. بلکه احتیاط واجب آن است که قبل از آن زمان نیز خود را از استطاعت خارج نکند. (امام خامنه ای)

هرگاه انسان مالک مالی شود که کفاف هزینه حج را بدهد، و قدرت رفتن به حج در روزهای آن را داشته باشد، حج بر او واجب است پس اگر در آن مال تصرفی کند که از استطاعت خارج شود و نتواند تدارک کند، و برای او مشخص شده باشد که قدرت رفتن به حج در روزهای آن را داشته است، بنا بر اظهار حج در ذمه او مستقر است، ولی اگر قدرت رفتن برای او مشخص نشده باشد، حج در ذمه او مستقر نیست، و در صورتی که برای او مشخص شده باشد، اگر در آن مال تصرفی کرد که از استطاعت خارج شد، مانند آنکه آن را به کمتر از قیمت واقعی فروخت و یا اینکه آن را بدون عوض بخشید، تصرف مذکور صحیح است، اگرچه در از بین بردن استطاعت خود گناهکار است، در صورتی که قدرت رفتن به حج هر چند با سختی و مشقت نداشته باشد. (آیه الله سیستانی)

ب: کسی که از جهت مالی مستطیع است ولی از جهات دیگر نیست

۱- اگر امید استطاعت از جهات دیگر را در آینده دارد^{۵۱}

اگر در سالی که استطاعت مالی دارد از جهت صحت بدن یا باز بودن راه استطاعت ندارد و در سال های دیگر از آن جهات استطاعت پیدا می کند، می تواند در مال تصرف کند و خود را از استطاعت خارج نماید. (حضرت امام، آیه الله مکارم)

^{۴۹} . مناسک مساله ۲ و ۳

^{۵۰} . مناسک محشی م ۲۳؛ آیه الله سیستانی مناسک م ۳۹

^{۵۱} . مناسک محشی، م ۲۴

اگر در سالی که استطاعت مالی دارد از جهت صحت بدن یا باز بودن راه استطاعت ندارد و در سال های دیگر از آن جهات استطاعت پیدا می کند تصرف در مال جایز نیست و واجب است مال را حفظ کند و خود را از استطاعت خارج نکند. (آیه الله سیستانی)

۲- اگر امید استطاعت از جهات دیگر را در آینده ندارد^{۵۲}

کسی که از جهت مالی مستطیع است و از جهت صحت بدن یا باز بودن راه مستطیع نیست می تواند در مال تصرف کند و خود را از استطاعت مالی هم خارج کند. (حضرت امام، آیه الله مکارم)

کسی که تمکن مالی دارد ولی توانایی مباشرت حج را ندارد و امید اینکه بتواند در آینده انجام دهد ندارد، واجب است نایب بگیرد و اگر مباشرت برای او حرج و مشقت داشته باشد، می تواند نایب بگیرد، گرچه مباشرت افضل است و به هر حال همچنان که وجوب مباشرت فوری است، وجوب استنابه نیز فوری است. (آیه الله سیستانی)

کسی که استطاعت مالی دارد چنانچه از پیدا کردن استطاعت از جهات دیگر ناامید است باید با قصد قربت برای حج در اولین سال ممکن نایب بگیرد و این حج کفایت از حجة الاسلام می کند، هر چند عذر او برطرف شود؛ و فرقی بین بیماری و غیر آن نیست؛ و در هر حال کسی که استطاعت مالی دارد اگر با تحمل حرج، خودش حج به جا آورد مجزی است. (آیه الله زنجانی)

اگر مستطیع در سالی که استطاعت مالی دارد، اجازه سفر به سرزمین مقدس برای انجام حج نیابد، آیا بر او لازم است که استطاعت مالی خود را به مقدار توانش حفظ کند تا آن که در سال آینده حج را به جا آورد؟ جواب: اگر این نکته را احراز کند که دیگر شرط های استطاعت در سال آینده فراهم خواهد بود، بر او لازم است استطاعت مالی خود را حفظ کند و گرنه بنا بر اظهر واجب نیست. (آیه الله سیستانی)^{۵۳}

خروج از استطاعت قبل از رسیدن ماه های حج^{۵۴}

در حصول استطاعت فرقی نیست بین اینکه در شهر حج یعنی شوال و ذیقعد و ذیحجه مال پیدا کند یا قبل از آن، بنابراین اگر استطاعت مالی پیدا شود و استطاعت بدنی و سایر شرایط موجود باشد نمی تواند خود را از استطاعت خارج کند، حتی در اوائل سال و قبل از ماه های حج. (حضرت امام)

کسی که مستطیع شده، نمی تواند بعد از رسیدن زمانی که باید مال را برای رفتن به حج، صرف کند، خود را از استطاعت خارج سازد. بلکه احتیاط واجب آن است که قبل از آن زمان نیز خود را از استطاعت خارج نکند. (امام خامنه ای)

^{۵۲} - مناسک محشی م ۲۳:

^{۵۳} . آیه الله سیستانی، ملحقات مناسک حج، استطاعت سؤال ۲

^{۵۴} . مناسک محشی م ۵۷؛ امام خامنه ای، مناسک حج، م ۶۰ آیه الله مکارم مناسک جامع حج م ۳

در استطاعت فرقی نیست که در ماههای حج (شوال، ذی القعدة و ذی الحجة) حاصل شود، یا قبل از آن مستطیع گردد (مشروط بر این که زمان کافی برای تهیه مقدمات و رسیدن به اعمال حج را داشته باشد) بنابراین، اگر استطاعت مالی پیدا شود و سایر شرایط نیز موجود باشد نمی تواند خود را از استطاعت خارج کند؛ مثلا اموال خود را به کسی ببخشد، یا صرف کار غیر ضروری کند؛ حتی قبل از فرا رسیدن ماههای حج، این کار جایز نیست. (آیه الله مکارم)

خروج از استطاعت به صورت قهری یا با اتلاف عمدی مال غیر^{۵۵}

همچنان که در وجوب حج داشتن توشه و وسیله سواری و مخارج حج در هنگام رفتن شرط است داشتن آنها تا فارغ شدن از انجام اعمال نیز شرط است، پس اگر توشه و یا وسیله سواری قبل از سفر یا در حین سفر تلف شد، حج بر او واجب نیست، و از این تلف معلوم می شود که از اول استطاعت نداشته است، همچنین است هرگاه بدهی قهری پیدا کند، مثل اینکه از روی خطا مال کسی را تلف کند و ضامن شود برای صاحب مال بدل آن را، بلی تلف کردن عمدی وجوب حج را از بین نمی برد، بلکه حج بر او مستقر است، و لازم است حج را هرچند به سختی باشد به جا آورد. و اما اگر در حین انجام اعمال، یا بعد از اتمام آنها هزینه بازگشتش به وطن تلف شود، یا مالی که در شهر خود برای زندگی جا گذاشته تلف شود، این تلف کشف نمی کند از اینکه از اول مستطیع نبوده، بلکه در این صورت حجتش کافی است، و بعد از آن حجتی بر او واجب نیست. (آیه الله سیستانی)

خروج از استطاعت به علت جهل به حکم یا غفلت و...^{۵۶}

اگر انسان مالی داشته باشد که به مقدار مصارف حج باشد، ولی جاهل به آن یا غافل بوده، و یا جاهل به وجوب حج یا غافل بوده، و بعد از اینکه مال تلف شد و استطاعتش از بین رفت، دانست و یا یادش آمد، پس اگر در جهل و غفلتی که ذکر شد مقصر نباشد و معذور باشد حج بر او مستقر نیست، و اگر مقصر نباشد، و در هنگام داشتن مال بقیه شرایط وجوب را داشته است، ظاهر این است که حج بر ذمه وی مستقر است. (آیه الله سیستانی)

^{۵۵} . سیستانی، مناسک حج م ۴۱

^{۵۶} . آیه الله سیستانی، مناسک حج م ۴۲

برخی از مواردی که حج باعث عسر و حرج یا ضرر قابل توجه می شود

استطاعت با وجود نیاز به ازدواج و مخارج آن برای خود فرد^{۵۷}

کسی که نیاز به ازدواج دارد و برای آن پول لازم دارد، در صورتی مستطیع می شود که علاوه بر مخارج حج، مصارف ازدواج را هم داشته باشد. (حضرت امام)

کسی که نیاز به ازدواج دارد و ترک ازدواج موجب مشقت یا حرج او شود و بتواند ازدواج کند و برای آن پول لازم دارد، در صورتی مستطیع می شود که علاوه بر مخارج حج، مصارف ازدواج را هم داشته باشد. (امام خامنه ای)

کسی که نیاز به ازدواج دارد در صورتی مستطیع می شود که علاوه بر مخارج حج، هزینه ازدواج را هم داشته باشد، و منظور از نیاز این نیست که به خاطر ترک آن به عسر و حرج بیفتد، بلکه همین اندازه که ازدواج از شوون زندگی او باشد کافی است. (آیه الله مکارم)

باید حج را انجام دهد و ازدواجش را به تأخیر بیندازد مگر آنکه معلوم باشد چنانچه امر ازدواجش را به تأخیر بیندازد به مشقت و حرجی مبتلا می شود که عادتاً قابل تحمل نیست که در این صورت، می تواند مال مذکور را در ازدواجش مصرف نماید. همچنین اگر اطمینان و وثوق دارد که می تواند حج را بعداً انجام دهد مجاز است امر ازدواج را مقدم نماید لکن در بسیاری از موارد اطمینان و وثوق به این امر وجود ندارد. (آیه الله سیستانی)^{۵۸}

هر گاه کسی مقداری پول داشته باشد که کفاف هزینه حج را می دهد، ولی احتیاج به ازدواج یا خرید منزل برای خود یا وسایل دیگری دارد، در صورتی که صرف آن پول در راه حج موجب شود در زندگی به سختی و مشقت زیاد بیفتد، حج بر او واجب نیست و چنانچه موجب سختی فوق العاده نباشد، مستطیع محسوب شده و حج بر او واجب است. (آیه الله سیستانی)^{۵۹}

^{۵۷}. مناسک محشی م ۱۸؛

^{۵۸}. (استفتائات حضرت آیت الله سیستانی حفظه الله (جلد اول) سوال ۱۵۳

^{۵۹}. توضیح المسائل جامع، ج ۱ م ۲۱۶۹

اولویت حج یا تامین مخارج ازدواج فرزندان ...^{۶۰}

سوال: کسی که واجد شرایط حج باشد و نوه ای دارد که شرعاً و عرفاً به زن احتیاج دارد که اگر زن نگیرد به حرام می افتد، آیا کدام مقدم است و وظیفه پدر بزرگ چیست، ازدواج برای نوه اش یا حج؟

ج - حج خودش مقدم است مگر اینکه ازدواج نوه، از مخارج عرفی او محسوب شود و نتواند هم برای او ازدواج کند و هم به مکه برود. (حضرت امام)

سوال: به خانومی مقداری ارث رسیده که او را برای رفتن به حج مستطیع می کند اما همزمان با ازدواج فرزندش شده یا فرزندش خانه ی در شأنش ندارد، آیا جایز است این ارث را هزینه فرزند کند و حج ساقط می شود؟
پاسخ: در فرض سؤال حج خودش مقدم است مگر اینکه ازدواج بچه او، از مخارج عرفی او محسوب شود و نتواند هم برای او ازدواج کند و هم به مکه برود. (امام خامنه ای)

سوال: اگر پدری به اندازه مخارج حج اموالی داشته باشد، لکن فرزندش نیازمند ازدواج باشد، آیا در این حال مستطیع محسوب می شود و حج بر او واجب می گردد؟

جواب: چنانچه پدر مال مذکور را صرف تشرّف به حج نماید، این امر موجب خواهد شد وی (به خاطر ترک ازدواج فرزندش) به مشقّت و حرجی مبتلا گردد که عادتاً قابل تحمّل نیست، در این صورت مستطیع محسوب نمی شود و حج بر او واجب نیست و گر نه مستطیع خواهد بود. (آیه الله سیستانی)

سوال: شخصی مستطیع است، ولی نوه اش شرعاً و عرفاً نیاز به ازدواج دارد، به گونه ای که با ترک ازدواج به گناه می افتد؛ وظیفه این شخص چیست؟ به حج برود، یا پولش را صرف ازدواج نوه اش نماید؟ جواب: حج خودش مقدم است، مگر این که ازدواج نوه اش از مخارج عرفی او محسوب شود، و نتواند هزینه هر دو را تأمین نماید، و در این صورت هرگاه پیش از فرا رسیدن نوبت حج، موجودی خود را صرف ازدواج نوه اش کند، حج بر ذمه او نخواهد بود. (آیه الله مکارم)

^{۶۰} مناسک محشی سوال ۹۸: امام خامنه ای - استفتاء شخصی ۱۴۰۰/۱۰/۲۷ شماره سوال: ۱۳۲۲۲۲۴؛ آیه الله سیستانی (ملحقات مناسک حج سؤال ۱۲ - استفتانات حضرت آیت الله سیستانی

حفظه الله (جلد اول سوال ۱۵۴؛ آیه الله مکارم) مناسک جامع حج سؤال ۸۰

زیاد بودن (غیر متعارف بودن) هزینه های سفر^{۶۱}

اگر اجرت ماشین یا هواپیما زیاد باشد یا زیادتر از حد معمولی باشد و همینطور قیمت اجناس در سال استطاعت زیاد باشد یا زیادتر از حد متعارف باشد باید حج برود، و جایز نیست تأخیر از سال استطاعت مگر آنکه به قدری زیاد باشد که موجب حرج و مشقت در زندگانی شود (امام خامنه ای: ولی اگر توانایی پرداخت مازاد را ندارد یا پرداخت آن اجحاف بر او باشد واجب نیست آن را بپردازد و مستطیع نیست). (حضرت امام)

اگر اجرت ماشین یا هواپیما و یا سایر وسایل نقلیه در سال استطاعت بیشتر از حد متعارف باشد، در صورتی که توانایی پرداخت مازاد را بدون حرج و مشقت داشته باشد، واجب است آن را بپردازد تا به حج برود. و صرف گرانی و افزایش قیمت‌ها ضرری به استطاعت نمی زند. ولی اگر توانایی پرداخت مازاد را ندارد یا پرداخت آن اجحاف بر او باشد، واجب نیست آن را بپردازد و مستطیع نیست، و حکم خرید یا اجاره چیزهای دیگری که در سفر حج به آنها نیاز دارد نیز چنین است. همچنین در صورتی که بخواهد مال خود را به کمتر از قیمت معمولی بفروشد و پول آن را صرف حج کند، همین حکم را دارد. (امام خامنه ای)

اگر قیمت بلیط ماشین، یا هواپیما، یا سایر خدمات در سال استطاعت زیاد باشد، یا زیادتر از حد معمول باشد، باید به حج برود، و جایز نیست انجام حج را از سالی که مستطیع شده تأخیر بیندازد، مگر آن که گرانی به قدری باشد که موجب حرج و مشقت (زحمت فراوان) در زندگانی او شود؛ که در این صورت حج واجب نیست. (آیه الله مکارم)

اگر رفتن به حج موجب مشکل مالی برای افراد غیر واجب النفقه شود^{۶۲}

هرگاه زنی با کسب می تواند مخارج خویش را متکفل شود و مخارج حجب را نیز دارد و در صورت رفتن او به حج، شوهرش برای مخارج به زحمت می افتد، اگر به زحمت افتادن شوهر، موجب حرج برای زن نباشد (آیه الله سیستانی: به حدی که تحملش برای او مشکل باشد) مستطیع است و باید به حج برود و به زحمت افتادن شوهر مانع استطاعت زن نمی شود. (حضرت امام امام خامنه ای آیه الله مکارم آیه الله سیستانی)

۶۱. مناسک محشی م ۲۶؛ امام خامنه ای (مناسک حج م ۴۴؛ آیه الله مکارم مناسک جامع حج م ۳۰)

۶۲. مناسک محشی م ۵۳

تزام حج با تلف شدن مال فرد^{۶۳}

اگر در شهر خود مالی داشته باشد که با حج رفتن تلف شود، و تلف آن نسبت به حال شخص، ضرر زیادی داشته باشد، حج بر او واجب نخواهد بود. (آیه الله سیستانی)

کسی که معتاد است و رفتنش به حج خلاف قانون است^{۶۴}

سوال: اینجانب با داشتن استطاعت مالی و هفتاد و دو سال سن، چون معتاد به خوردن تریاک هستم طبق مقررات کشوری، اداره بهداشت از رفتن حج جلوگیری می کند، از نظر شرع تکلیف حج چیست؟
ج - اگر قبلاً مستطیع بوده اید و با امکان، حج نرفته اید حج بر شما مستقر شده است، و اگر قبلاً استطاعت نداشته اید در فرض مذکور مستطیع نیستید، مگر آنکه بتوانید، ولو با ترک تریاک، تحصیل اجازه کنید و به مکه بروید. (حضرت امام)

سوال: از آنجا که اینجانب متأسفانه معتاد هستم، اداره بهداشت طبق مقررات جمهوری اسلامی از رفتن من به حج جلوگیری می کند. تکلیف من، با وجود استطاعت مالی و هفتاد و دو سال سن، چیست؟
جواب: اگر قبلاً مستطیع بوده و قادر به رفتن مکه نیز بوده اید و نرفته اید، حج بر شما مستقر شده است، و اگر مایوس از ترک اعتیاد هستید باید نایب بگیرید، ولی اگر قبلاً استطاعت نداشته اید در فرض مذکور مستطیع نیستید؛ مگر آن که بتوانید، هر چند با ترک اعتیاد، اجازه بگیرید و به حج بروید. (آیه الله مکارم)

زنی که فرزند شیرخوار دارد^{۶۵}

آیا خانمی که به لحاظ مالی و بدنی و شرایط دیگر مستطیع است، ولی فرزند شیرخواری دارد که نزد غیر او آرام نمی گیرد، مستطیع است؟ جواب: چنانچه جدا شدن از آن طفل، خطر جانی یا بیماری شدیدی برابچه داشته باشد، یا سبب عسر و حرج برای دیگران شود، مستطیع نیست. (آیه الله مکارم)

۶۳. آیه الله سیستانی) مناسک حج م ۱۴

۶۴. مناسک محشی سوال ۹۹: آیه الله مکارم) مناسک جامع حج سؤال ۸۸ -

۶۵. آیه الله مکارم) مناسک جامع حج سوال ۹۴

منافات حج با تحصیل و امتحانات درسی^{۶۶}

سوال: شخصی برای تشرّف به حجّ مستطیع می‌شود اما موسم حجّ با امتحانات دانشگاهی او برخورد می‌کند به گونه‌ای که رفتنش به حجّ موجب از دست دادن امتحانات و عقب افتادن یک سال تحصیلی می‌شود، در این حال، آیا حجّ بر او واجب است؟

جواب: اگر از دست دادن امتحانات و عقب افتادن یک سال برای او چنان سخت است که دچار حرج و مشقّت شدید می‌شود که عادتاً قابل تحمل نیست، حجّ بر او واجب نیست و گرنه واجب است. همچنین در فرض وجوب، اگر اطمینان و وثوق دارد که می‌تواند حجّ را بعداً انجام دهد، مجاز است حجّ را به تأخیر بیاورد لکن در بسیاری از موارد، اطمینان و وثوق به این امر وجود ندارد. (آیه الله سیستانی)

متفرقات احکام استطاعت

ملازمه حج رفتن با کمک به حکومت ظالم^{۶۷}

سوال: مسلمین بعضی از کشورهایی که حکومتشان کمونیستی است، اگر بخواهند حج بروند باید مبلغ زیادی به آن حکومت کمک کنند و قهراً این پول برای تقویت چنین حکومتی مصرف می‌شود، در صورتی که راه منحصر به این کار باشد آیا اولاً: حج بر چنین اشخاصی واجب است یا نه؟ و ثانیاً: اگر این مقدار پول را بدهند و به حج بروند از حجة الاسلام کفایت می‌کند یا نه؟

ج - آنچه ذکر شد موجب سقوط حج نمی‌شود. (حضرت امام، امام خامنه ای)

متأسفانه حکومت بعضی از کشورهایی که مسلمانان در آن ساکن هستند برای اعزام مسلمانان به حج پول زیادی از آنها می‌گیرند، که قهراً در جهت تقویت چنان حکومت‌های ظالمی مصرف می‌گردد. هرگاه راه تشرّف آن مسلمانان منحصر به این کار باشد، بفرمائید: الف) آیا حج بر چنین اشخاصی واجب می‌شود؟ ب) به هر حال اگر مسلمانان مذکور با شرحی که گذشت حج بجای آورند، حجّ واجب محسوب می‌شود؟ جواب: آنچه ذکر شد موجب سقوط حج نمی‌شود، و حجّ آنها مجزی است. (آیه الله مکارم)

^{۶۶}. آیه الله سیستانی، ملحقات مناسک حج، استطاعت سؤال ۳: (استفتاات حضرت آیت الله سیستانی حفظه الله (جلد اول) سؤال ۱۵۶)

^{۶۷}. مناسک محشی سؤال ۷۲: آیه الله مکارم (مناسک جامع حج سؤال ۱۰۸-)

هرگاه در راه حج دشمنی باشد که دفع او جز به پرداخت مال به او ممکن نباشد، پس اگر پرداخت آن نسبت به حال شخص ضرر زیادی داشته باشد، واجب نخواهد بود و وجوب حج ساقط می شود، و الاً واجب خواهد بود. بلی پرداخت پول جهت جلب رضای او تا آنکه راه را باز کند واجب نیست. (آیه الله سیستانی)

ندری که منافات با رفتن به حج برای مستطیع دارد^{۶۸}

اگر نذر کند که در روز عرفه کربلای معلی یا یکی از مشاهد دیگر را زیارت کند، نذرش صحیح است، لکن اگر مستطیع بوده یا در این سال مستطیع شد باید حج برود، و نذر مانع از حج نمی شود، و اگر نرفت حج بر او مستقر می شود، و باید به نذر عمل کند، و اگر حج رفت تخلف نذر موجب کفاره نمی شود، ولی اگر حج نرفت و به نذر هم عمل نکرد کفاره نذر را باید بدهد. (حضرت امام، امام خامنه ای)

کسی که نذر کرده است هر ساله روز عرفه حضرت سید الشهداء (علیه السلام) را در کربلا زیارت کند - مثلاً - و بعد از این نذر مستطیع شود، نذرش منحل و حج بر او واجب می شود، و همچنین است هر نذری که مزاحم حج باشد. (آیه الله سیستانی)

تزامم حج با ترک واجب یا انجام حرام^{۶۹}

اگر رفتن حج موجب ترک واجب یا فعل حرامی می شود باید ملاحظه اهمیت حج یا حرام و واجب را کرد، اگر حج اهمیتش بیشتر است باید برود و الاً نباید برود لکن اگر رفت و حرامی به جا آورد یا واجبی را ترک کرد معصیت کار است ولی حج او صحیح است و در صورت تساوی مخیر است. (حضرت امام، امام خامنه ای)

اگر انجام حج مستلزم ترک واجبی اهم از حج یا مساوی آن باشد، لازم است حج را ترک نماید و واجب اهم را انجام دهد در صورت اول، و مخیر بین آنها خواهد بود در صورت دوم، و همچنین است اگر انجام آن مستلزم فعل حرامی باشد که ترک آن اهم از حج یا مساوی با آن باشد؛ هرگاه به حج رود، با اینکه حجتش مستلزم ترک واجب اهم یا به جا آوردن فعل حرامی که ترک آن اهم از حج باشد، در این صورت هرچند از جهت ترک واجب یا فعل حرام معصیت کرده، ولی ظاهر این است که حجتش مجزی از حجة الاسلام خواهد بود، البته اگر شرایط دیگر را دارا باشد، و فرقی نیست بین کسی که حج از سالها قبل بر ذمه اش مستقر بوده و کسی که اولین سال استطاعتش باشد. (آیه الله سیستانی)

^{۶۸}. مناسک محشی م ۳۰؛ آیه الله سیستانی) مناسک حج م ۶۱

^{۶۹}. مناسک محشی م ۳۱؛ آیه الله سیستانی) مناسک حج م ۱۴ و ۱۵؛ آیه الله مکارم) مناسک جامع حج مسأله ۱۲ و ۱۳

یکی از شرایط وجوب حج آن است که با انجام حج، عمل واجب مهمتری ترک نگردد، یا کار حرام مهمتری انجام نشود* اگر رفتن به حج موجب ترک واجب یا فعل حرامی گردد، باید ملاحظه کند که کدام مهم تر است؛ چنانچه اهمیت حج بیشتر باشد، باید به حج برود، و اگر اهمیت کار واجب یا ترک حرام بیشتر است، باید حج را ترک کند (البته تشخیص این مطلب به نظر فقیه و مرجع تقلید است) و چنانچه این مطلب را مراعات نکند و به حج برود، معصیت کرده، اما حج او صحیح است؛ مثلاً اگر جهاد واجب را ترک کند و به حج برود، گناه کرده، ولی حج او باطل نیست. (آیه الله مکارم)

حج با کارت واکسن جعلی^{۷۰}

با سلام و احترام مستدعی است نظر حضرت آقا در مورد سوال زیر را بیان بفرمایید: خانم مسنی هستم که پس از سال‌ها چشم‌انتظاری و برقراری سفر حج پس از دو سه سال وقفه، نوبت حج من فرا رسیده است. از آنجا که با تزریق واکسن کرونا برخورد احتمال خطر و ضرر جانی می‌دهم و از سوی دیگر داشتن کارت واکسن برای اعزام به حج ضروریست و تنها واکسنهای خارجی (سینوفارم و آسترزنکا) برای اعزام مورد قبول است، آیا تهیه کارت واکسن بدون تزریق آن، باعث باطل شدن حج می‌شود؟

حج باطل نمی‌شود. البته اگر در اینمورد قانون و مقرراتی وجود دارد رعایت شود. (امام خامنه ای)

پرسش: با سلام اگر برای رفتن به حج فقط برخی از واکسن‌های کرونا مورد تایید عربستان سعودی باشد ولی فردی واکسن مورد تایید وزارت بهداشت ایران را تزریق کرده آیا می‌تواند بدون تزریق واکسن مورد تایید عربستان کارت آن را تهیه کند و به حج برود؟ اگر فردی احتمال عقلایی ضرر در تزریق آن واکسن‌ها را بدهد تکلیفش چیست آیا مستطیع هست یا خیر؟ با تشکر

پاسخ: باید طبق قوانین و مقررات عمل شود و در صورتی که برابر قوانین و مقررات شرایط اعزام به حج را ندارد مستطیع نیست. (آیه الله مکارم)

^{۷۰}. امام خامنه ای، استفتاء شخصی، ۳۱/۰۱/۱۴۰۱ شماره سوال: ۱۳۵۶۶۱۴؛ مرکز پاسخگویی به سوالات دفتر آیت الله العظمی مکارم شیرازی، کد رهگیری: ۱۴۰۱۰۳۰۲۰۰۸۹

انجام حج به نیت استحبابی و کشف استطاعت^{۷۱}

اگر با اعتقاد به اینکه مستطیع نیست، قصد حج استحبابی کند و بعد معلوم شود که مستطیع بوده کفایت از حَجَّةِ الاسلام نمی کند مگر در صورتی که قصد وظیفه فعلیه نموده باشد و اشتهاً آن را بر حج استحبابی تطبیق کرده باشد. (حضرت امام آیه الله سیستانی)

اگر شخص مستطیع بر اثر غفلت و یا عمداً قصد حج استحبابی کند، هرچند هدف او تمرین برای انجام هر چه بهتر مناسک در سال بعد باشد یا با اعتقاد به اینکه مستطیع نیست، قصد حج استحبابی کند و بعد معلوم شود که مستطیع بوده، کفایت آن از حَجَّةِ الاسلام محل اشکال است و بنابر احتیاط، واجب است در سال بعد حج را به جا آورد، مگر آن که به توهم اینکه وظیفه فعلی او امتثال امر استحبابی است، قصد امتثال امر فعلی شارع مقدس را داشته باشد که در این صورت کفایت از حَجَّةِ الاسلام می کند. (امام خامنه ای)

اگر با اعتقاد به اینکه مستطیع نیست، قصد حج استحبابی کند و بعد معلوم شود که مستطیع بوده کفایت از حَجَّةِ الاسلام می کند. (آیه الله مکارم)

نیت حج در صورت شک در استطاعت یا صحت حج در نوبت قبل^{۷۲}

سوال: کسی که احتمال می دهد حجی که در سال های قبل انجام داده، صحیح نبوده یا مستطیع نبوده است و فعلاً شرایط استطاعت را دارد و بخواهد احتیاط کند، حج را به چه نیتی به جا آورد؟
ج - می تواند قصد مافی الذمه؛ یعنی قصد امتثال مطلق امر متوجه به او را کند و می تواند قصد حَجَّةِ الاسلام احتیاطاً نماید. (حضرت امام)

^{۷۱} . مناسک محشی م ۳۲؛ امام خامنه ای (مناسک حج مسأله ۶۵ -

^{۷۲} . مناسک محشی سوال ۶۱؛

کفایت نکردن حج قبلی طبق نظر مرجع تقلید فعلی^{۷۳}

سوال: کسی که با وجود تقلید صحیح، قبلاً به حج مشرف شد و چون رجوع به کفایت را مجتهد او شرط استطاعت نمی دانسته حَجَّةً اِلَاسْلَامِ قصد نموده و به جا آورده است با اینکه رجوع به کفایت نداشته است، فعلاً همه شرایط استطاعت برای او موجود است و از حضرت امام تقلید می کند آیا باید حج سابق را اعاده کند یا خیر؟
ج - اعاده لازم است. (حضرت امام)

شخصی به حج مشرف شده است، و چون مرجع تقلید او در آن زمان رجوع به کفایت را شرط استطاعت نمی دانسته، با این که رجوع به کفایت نداشته قصد حج واجب نموده، و آن را بجای آورده است. فعلاً همه شرایط استطاعت حتی رجوع به کفایت را دارد و از جناب عالی تقلید می کند، آیا لازم است دوباره حج بجای آورد؟ جواب: اعاده لازم نیست. (آیه الله مکارم)

سؤال : شخصی با تقلید از مجتهدی که «ضرورت رجوع به کفایت» را از شرط های تحقق استطاعت نمی داند، به حج رفت و اینک به شما رجوع کرده است. فتوای حضرت عالی درباره این حج چیست؟
جواب : مجزی از حَجَّةً اِلَاسْلَامِ است. (آیه الله سیستانی)

مسلمان شدن کافر یا توبه مرتد و حکم حج^{۷۴}

کافری که مستطیع باشد حج بر او واجب است . اگرچه تا کافر است حَجَّش صحیح نیست، و اگر پس از زوال استطاعت مسلمان شود حج بر او واجب نخواهد بود* حج بر مرتد (کسی که از دین اسلام برگشته) واجب می شود، ولی در حال ارتداد چنانچه حج نماید حَجَّش صحیح نخواهد بود، هرگاه توبه کرد و حج نمود حَجَّش صحیح خواهد بود و بنا بر اقوی حکم ذکرشده شامل مرتد فطری نیز می باشد. (آیه الله سیستانی)

^{۷۳} . مناسک محشی سوال ۶۳؛ آیه الله مکارم) مناسک جامع حج سوال ۱۰۱- آیه الله سیستانی) ملحقات مناسک حج، استطاعت سوال ۵

^{۷۴} . آیه الله سیستانی) مناسک حج مسأله ۶۹ و ۷۰

شیعه شدن و حکم حج قبلی^{۷۵}

مسلمان غیر شیعه اگر به حج رفته باشد و بعداً شیعه شود، اعاده حج بر او واجب نیست، ولی این حکم در صورتی است که حج را بر طبق مذهب خود صحیح به جا آورده باشد، و همچنین اگر بر طبق مذهب شیعه صحیح به جا آورده و قصد قربت از او حاصل شده باشد. (آیه الله سیستانی)

---

^{۷۵}. آیه الله سیستانی(مناسک حج مسأله ۷۱)